

UNDER ETT VACKERT TYG

Ett fasansfullt samhällsexperiment
i Kambodja

av David Chandler, professor
Melbourne, Australien 2009

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

PRIS 50 kr

SKRIFT # 8:2009
Forum för levande historia

UNDER ETT VACKERT TYG

Ett fasansfullt samhällsexperiment
i Kambodja

av David Chandler, professor
Melbourne, Australien 2009

SKRIFT # 8:2009
Forum för levande historia

»Under ett vackert tyg - Ett fasansfullt samhällsexperiment i Kambodja« ingår i forum för levande historias skriftserie

Skriften finns tillgänglig på engelska på www.levandehistoria.se

Författare

David Chandler, professor i historia, Australien

Redaktör

Charlotte Haider

Ansvarig utgivare

Eskil Franck

Grafisk formgivning

Ritator

Omslag

Ritator

Tryck

NSR, Huskvarna

Forum för levande historia

Box 2123, 103 13 STOCKHOLM

Tel 08-723 87 50

Fax 08-723 87 59

info@levandehistoria.se

www.levandehistoria.se

ISSN 1653-5332

ISBN 978-91-86261-05-4

© Forum för levande historia

Illustrationerna är gjorda av konstnären Bou Meng, en av de få överlevande från fångenskapen i ökända S-21. Bou Mengs första hustru, som han har avbildat tillsammans med sig själv där båda har bindlar för ögonen, mördades i S-21. Nu är Bou Meng omgift och har två barn. »Men jag kan inte glömma min första hustru och båda barnen jag förlorade«. Bou Mengs begåvning att måla porträttligt räddade honom från fortsatt tortyr. I studiehäftet »*Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*« (FLH 2008) beskriver han en veckas tortyr: Första dagen kom två röda khmerer och sa, nu Meng, ska vi jobba. De slog med tillhyggen av bambu, vidjor, ståltråd och rep. Ibland slog de tio gånger men räknade bara ett rapp. När ryggen var alldeles blodig frågade de när jag gick med i CIA och KGB. Jag sa att jag aldrig gått med i CIA och KGB. Hela dagen fick jag samma fråga och gav samma svar. Tortyren upprepades liksom samma fråga och samma svar. Jag fick tre elchocker. Efter dagar av tortyr reagerade jag inte när de bad mig välja piska. Det var egalt, smärtan skulle ändå döda mig. Till sist sa en av dem nu skriver du under att du erkänner eller så slår jag ihjäl dig. När jag skrivit under slutade förhören och tortyren.

Därefter fick Bou Meng måla av en bild av Pol Pot. »Om det inte liknar exakt, så dödar jag dig« sa fängelsechefen Duch.

INNEHÅLL

7 ACKNOWLEDGEMENTS FROM THE EDITOR

9 TACK TILL MINA SVENSKA KOLLEGER

11 INLEDNING

12 Frankrike omtyckt

17 RÖDA KHMERERNA

18 Ett kommunistparti tar form

19 Sihanouk abdikerar

21 Några vändpunkter

25 KUPP MOT SIHANOUK, INBÖRDESKRIG 1970–1975

26 Fokus på landsbygden

27 De röda khmererna är segerrika

29 Två tusen års historia raderad

31 Social analys saknas

32 Fyraårsplanen

34 Utrensning av khmang (fiender)

41 DEMOKRATISKA KAMPUCHEA KONFRONTERAR VIETNAM

43 Lönlösa förhandlingar

44 Folkmord?

45 Demokratiska Kampuchea (DK) öppnar sig något

49 Slutet för Demokratiska Kampuchea (DK)

53 RÖDA KHMERERNAS UTVECKLING

55 Reaktionen på de röda khmererna

59 Hellre fria än fälla

61 Kan DK kategoriseras?

63 Våldet ett bekant mönster

ACKNOWLEDGEMENTS FROM THE EDITOR

It was an honour for The Living History Forum to have the opportunity of handing over the task of writing a book about Cambodia to Professor David Chandler. The assignment could not have been placed in safer hands.

As we already see in the introduction his experiences in Cambodia date back to the early 1960s. With a personal fondness for the country and sorrow at its brutal fate in the 1970s, David Chandler has transferred his interest to advanced research, and in that he has developed an expert knowledge of Cambodia that very few can match anywhere in the world.

The book *Under ett vackert tyg - Ett fasansfullt samhällsexperiment i Kambodja* begins with a personal reflection on his impression of and love affair with a foreign country as a newcomer. This is followed by a description of the country's political development and the genocide resulting from the takeover of power by the Khmer Rouge. Finally David Chandler identifies the ideology of the Khmer Rouge and attempts to provide answers to the most difficult questions for the reader about how the wish to protect the welfare of the people turned to the slaughter of everyone who did not fit in order to ensure that the targets set were achieved.

Professor David Chandler writes with a light touch and a meticulous choice of words, and despite his obvious authority on the subject he has accepted comments with humility in the course of the work.

It has been a great pleasure to cooperate with Professor Chandler on the book *Under ett vackert tyg - Ett fasansfullt samhällsexperiment i Kambodja*.

Charlotte Haider, editor

TACK TILL MINA SVENSKA KOLLEGER

Jag är tacksam för att Eskil Franck, ansvarig för Forum för levande historia, bjöd in mig att delta i symposiet »Crimes against Humanity under Communist Regimes« som hölls i Stockholm under FLH:s ledning i mars 2008. Trots dess tragiska innehåll var symposiet en givande, djupt informativ upplevelse, som jag med värme tänkte tillbaka på när jag arbetade med denna skrift.

Under min fyra dagar långa vistelse i Stockholm möttes jag av stor gästfrihet och stöd av FLH:s medarbetare. Särskilt vill jag nämna Erika Aronowitsch, Eva Fried, Anna-Karin Johansson och Oscar Österberg. Jag är också tacksam för den redaktionella hjälp som jag fick både då och senare av Charlotte Haider.

Peter Fröberg Idling och Bosse Lindqvist läste skriften före publicering, tillhandahöll ovärderlig dokumentation och gav mig många värdefulla kommentarer. Jag är likaså mycket tacksam över Gunnar Bergströms påpekanden, som varit till stor hjälp. Youk Chhang och Sin Kalyan, gamla vänner från Kambodja, som deltog i symposiet, guidade mig i staden och gjorde mitt besök ännu trevligare. Min sista kväll i Stockholm arrangerade Johan Peanberg ett stimulerande seminarium där jag fick diskutera mitt arbete med människor som är intresserade av Indokina och väl bevandrade i ämnet.

Avslutningsvis hoppas jag att FLH och dess kunniga och engagerade personal når sina mål i sitt arbete.

David Chandler
Melbourne, Australien

INLEDNING

Mitt personliga engagemang i Kambodja började år 1959 när jag som ung amerikansk diplomat anmälde mig till språkutbildning i kambodjanska i Washington DC. Åren 1960–1962 arbetade jag på amerikanska ambassaden i Phnom Penh med ansvar för språkfrågor och som vicekonsul. De fakta och de intryck som jag tog till mig under den tiden har färgat mina åsikter om Kambodja och dess historia ända sedan dess. Därför måste jag redovisa dem innan jag kan börja diskutera de röda khmerernas regim, vars grymheter kom som en total överraskning för mig. Det var för övrigt Norodom Sihanouk som på 1960-talet gav kommuniströrelsen namnet »röda khmererna«, eller »Khmer Rouge« på franska (han kallade de konservativa för »blå«). Med tanke på den kambodjanska kommuniströrelsens invecklade historia och alla de officiella namn den har använt så är beteckningen »röda khmerer« praktisk att använda både rent allmänt och i detta dokument.

Kambodja i början av 1960-talet såg helt annorlunda ut än dagens Kambodja. Det var förstas fattigt, men inkomsten per capita räknat i 1960-talets dollarvärde var förmodligen högre än den är idag. Många av Kambodjas fattiga har det alltså sämre nu än de hade det då. Efter 90 år av franskt kolonialt »beskydd« var befolkningen förmodligen friskare och mer välnärda då än de var år 2008. De var också betydligt färre – cirka 6 miljoner invånare år 1962 jämfört med 13 miljoner idag. Phnom Penh hade endast 400 000 invånare (jämfört med drygt 2 miljoner år 2008). I staden fanns inga tiggare och brottsligheten var mycket låg, få turister och nästan ingen trafik. Tv och jetflygplan hade ännu inte nått hit.

Vid den tiden var utländska investeringar nästan obefintliga, bortsett från några få banker och de franskägda gummiplantagerna. Utländskt bistånd kom från färre bidragsgivare och var blygsammare än det är idag, även om det var generöst också på den tiden. I allmänhet fanns det färre tillfällen till korruption och också färre möjligheter till social rörlighet. Klyftan mellan fattiga och rika i Kambodja var mycket större år 2008 än den var i början av 1960-talet.

Statstjänstemän var vid den tiden förhållandevis kompetenta och relativt välbetalda. Fransmännen, som under fredliga former hade lämnat ifrån sig sitt protektorat år 1953, hade utbildat många högre tjänstemän liksom de flesta tjänstemän på mellannivå.

Frankrike omtyckt

Frankrike var betydligt populärare i Kambodja än i Vietnam, varifrån fransmännen hade drivits ut med våld. Många kambodjanska stadsbor trodde faktiskt att Frankrike genom att upprätta sitt protektorat år 1863 hade hindrat Thailand och Vietnam från att dela upp kungadömet mellan sig. Khmerer på landsbygden var mer eller mindre opåverkade av kolonialismen, utom när det gällde traditionella statliga pålagor som tvångsarbete och skatter. När jag kom dit var franska fortfarande Kambodjas officiella språk. Delar av Phnom Penh, som planerats av fransmännen, påminde om städer i södra Frankrike. Det gör de fortfarande, men många byggnader från denna period har nyligen rivits. I början av 1960-talet var Phnom Penh enligt min mening den vackraste storstaden i Sydostasien. Gränsen mellan den koloniala och den postkoloniala eran var mycket otydlig.¹

Då som nu var Kambodja till övervägande delen ett jordbrukssamhälle och befolkningen på landsbygden var till största delen bönder med självhushåll. Nästan alla ägde sin mark och man hade inte några allvarliga problem med godsägarvälde. Även om skuldsättningen var allmänt utbredd var den inte så hög som den var år 2008. Trots ålderdomliga jordbrukstekniker producerade dessa hårt arbetande män och kvinnor varje år ett ansenligt överskott av ris, som kunde gå på export och gav kontanta inkomster. Mer än hälften av dem var inte läs- och skrivkunniga och på den tiden var det vanligt att de mer välbärgade, mer ljushyade och mer urbaniserade khmererna såg ned på bönderna. Lyckligtvis är denna nedlåtande attityd mindre uttalad idag än den var förr – kanske delvis på grund av att Kambodjas statsöverhuvud, Hun Sen, för första gången i landets historia kommer från en lantbrukarfamilj.

I allmänhet hade de kambodjaner som jag kände på landsbygden en konservativ inställning. Med begränsad kunskap om världen utanför och utan att kunna föreställa sig några alternativ accepterade de sakernas tillstånd. De anpassade sina liv till jordbrukets livscykel och till traditionella familjevärderingar på samma sätt som deras förfäder hade gjort i tusentals år. De hade en stark känsla av oberoende och en mycket klar uppfattning om vad som var rätt och fel. Även om de var buddhister hade de inte någon formellt strukturerad ideologi.

De flesta unga kambodjanska män tillbringade fortfarande en tid som munk innan de gifte sig, och som en äldre kambodjan en gång berättade för mig så »undervisade till och med matematikläraren om moral«. Unga människor uppmuntrades

inte att ifrågasätta sina föräldrar eller lärare. De mest respekterade människorna i khmersamhället var skollärare, gamla människor och buddhistmunkar, som förvaltade kungadömet bakåtblickande kultur som den beskrivits i gamla skrifter. En stor del av dessa nedtecknade traditioner existerade jämsides med det vi idag känner till som ett av världsarven; Angkor.

Mellan det elfte och fjortonde århundradet dominerade Angkor en stor del av det sydostasiatiska fastlandet. Huvudstaden låg i nordvästra Kambodja, i närheten av den moderna staden Siem Reap. Angkor var en aggressiv krigarmakt, i stånd att besegra folk i öster, väster och norr. Denna civilisation, som återupptäcktes av fransmännen, var inspirerande för khmererna och även en påminnelse om deras senare svaghet och sårbarhet.

Denna tendens att acceptera livsvillkoren som de var och att hämta inspiration från ett ärorikt, halvt bortglömt förflutet – såsom det prisas i Kambodjas nationalsång – var något som de röda khmererna utnyttjade när de försökte göra Kambodja till en socialistisk stat. De ville ändra kambodjanernas sätt att förhålla sig till varandra genom att avskaffa underdånighet, exploatering och hierarkier. Detta allomfattande sociala experiment misslyckades, som vi kommer att se, på bekostnad av otaliga människoliv. I början av 1960-talet kunde dock inga kambodjaner utom medlemmarna i det då lilla obetydliga kommunistpartiet ha kunnat förutspå experimentet eller vad det skulle innebära.

På den tiden kallade Kambodja sig för en »fredens ö« (koh santhepeap). Landet hade inga förutsättningar att gå i krig mot någon. Dessvärre har det aldrig varit en ö och har ofta invaderats av sina grannar. Det koloniserades av fransmännen på 1860-talet och drogs in i det första indokinesiska kriget (1946–1954) mellan Frankrike och det Vietnamdominerade motståndet.

När jag först bodde i landet dominerade prins Norodom Sihanouk (1922-) livet i Kambodja. Fransmännen hade satt honom på den kambodjanska tronen som kung år 1941 när han bara var nitton år gammal. Strax efter Kambodjas självständighet år 1954 abdikerade Sihanouk för att bli politiker på heltid. Hans parti, Sangkum Reastr Niyum (Folkets socialistiska gemenskap), vann överlägset fyra nationella val i följd. Under femton år gjorde Sihanouks patriotism, personliga hederlighet, förmåga att arbeta hårt och smidiga fotarbete på den internationella arenan honom omtyckt bland merparten av

hans undersåtar. Hans positiva sidor gjorde att de förlät eller bortsåg från hans narcissism, hänsynslöshet, hämndlystnad och hans vägran att erkänna sina misstag. Omgivningens uppmuntran fick prins Sihanouk att tro att han personifierade kungadömet och att han var Kambodja.

På den tiden hade människor som var motståndare till prinsen, liksom medlemmar av kommunistpartiet, inte mycket stöd och de behandlades illa. Sihanouk var en populär diktator. Han älskade Kambodjas fattiga jordbrukare, som han kallade för sina barn, och de besvarade hans tillgivenhet. Han hade inget intresse av att ändra på Kambodjas sociala ordning eller av att göra sina underlydande medvetna om det moderna samhällets komplexitet och utmaningar. Sihanouk arbetade också hårt för att höja utbildningsnivån, locka utländskt stöd och hålla Kambodja utanför det andra indokinesiska kriget.

Många äldre kambodjaner betraktar idag prinsens år vid makten som en guldålder. Det gör även den åldrande men spänstiga prinsen själv, som numera tillbringar merparten av sin tid i självpåtagen halvexil i Beijing. År 1970 störtades Sihanouk i en kupp som iscensattes av Lon Nol med stöd från USA samt isolerade delar av den sinokhmeriska eliten och av geopolitiska krafter som han inte kunde kontrollera. Dit hörde det andra indokinesiska kriget, spänningar mellan öst och väst, en radikal fas i kinesisk politik (som inspirerade de röda khmererna). Dessutom en uppfattning bland världens unga, till och med i Kambodja, att nästan alla politiska system, i synnerhet oprövade radikala sådana, var att föredra framför status quo.

Både den regim som leddes av Sihanouks efterträdare general Lon Nol och röda khmerregimen, som ersatte Lon Nols så kallade Khmerrepublik, hade gemensamma drag med Sihanouks Sangkum-regim. Sett i backspegeln var den inte så kompetent, rättvis eller lyhörd som dagens nostalgiker vill tro. Alla dessa tre regimer byggde på traditioner av politiskt beteende och kulturella preferenser som gick långt tillbaka i tiden och, som det skulle visa sig, också sträckte sig framåt in i det tjugoförsta århundradet.

Den politiska processen i Kambodja har för dem som deltagit i den alltid kännetecknats av stridande fraktioner, en förkärlek för en enparti- och toppstyrd politik och av våldsvågor som har leddat till regimförändringarna. Khmerrepubliken och Demokratiska Kampuchea (DK) utnyttjade också antivietnamesisk xenofobi och den utbredda föreställningen att kambodjaner till sin natur var mer begåvade och mer betydelsefulla än sina grannar. För de som styrde Kambodja under 1970-talet var landet unikt rustat för att motstå utländskt

inflytande, besegra sina fiender och, efter år 1975, utföra de underverk som ledningen för de röda khmererna krävde av sitt folk.

Inte långt efter att jag hade lämnat Kambodja i december 1962 bröt det andra indokinesiska kriget ut på allvar i Vietnam. Strax därpå inlemmades Kambodja i kriget som följde mellan åren 1970 och 1975. Det gjorde slut på Kambodjas isolering, minskade det franska inflytandet, skadade ekonomin, dödade tiotusentals kambodjaner och ödelade det land som jag hade kommit att älska. År 1975 kom de röda khmererna till makten och förde med sig ytterligare förödelse. Segern var väntad. Rörelsen hade faktiskt en lång, delvis dold historia, som sträckte sig ända tillbaka till de sista månaderna av andra världskriget.

NOTER

- 1 »För ytterligare information om denna period i mitt liv, se David Chandler, »Coming to Cambodia« i Anne Hansen och Judy Ledgerwood (red.) At the Edge of the Forest. Ithaca, 2008, s. 21-28.

RÖDA KHMERERNA

Den kambodjanska kommuniströrelsen var inte av inhemskt ursprung, till skillnad från dess motsvarigheter i Thailand och Vietnam. Istället skapades den av vietnameserna och var en biprodukt av det första indokinesiska kriget (1946–1954), i vilket till överväldigande delen vietnamesiska militärstyrkor under ledning av Indokinas kommunistparti (ICP) till slut drev bort fransmännen från Indokina.²

Japanska styrkor hade med franskt godkännande stationerats överallt i Indokina medan Frankrike fortfarande hade den administrativa kontrollen. I mars 1945 genomförde dessa styrkor en militärkupp. De fängslade franska befattningshavare och övertalade lokala ledare, bland dem kung Norodom Sihanouk, att förklara sina respektive länder självständiga. Kuppen gjorde det möjligt för en vietnamesisk kommunistisk politisk-militär kader, som stängts in av fransmännen i bergen i norra Vietnam, att ta makten i en stor del av Röda floddeltat i norra Vietnam. Vietnameserna i söder reagerade dock långsammare.

I Kambodja gick Sihanouk med på japanernas krav. Den Japanvänliga premiärministern, khmeren Son Ngoc Thanh trodde, konstigt nog, att landet skulle kunna behålla sin självständighet efter att Japan kapitulerat för de allierade i september 1945.

Strax före kapitulationen tillkännagav Ho Chi Minh, grundaren av ICP, Vietnams självständighet i ett tal som han höll i Hanoi. Under de kommande månaderna, innan fransmännen kunde återvända i större antal till Vietnam, inrättade han en sammanhängande administration med centrum i Hanoi. ICP lyckades inte säkra kontrollen över södra Vietnam innan japanerna kapitulerade. De franska befattningshavarna hade släppts ur fångenskapen och små enheter av franska trupper hade anlänt för att »befria« regionen.

Vid den tidpunkten arresterade fransmännen Son Ngoc Thanh och kom överens om en kompromiss med Sihanouk. Den innebar att han fick sitta kvar på tronen i utbyte mot att fransmännen fick godkänna kungadömet konstitution och politiska partier. Sihanouk, som alltid var en smart geopolitiker, välkomnade fransmännens återkomst. Det franska beskyddet återupptogs, vilket skedde utan blodvite. Men en liten skara unga khmerer, ivriga inför möjligheten att få kämpa för självständighet drog sig in i jungeln.

År 1946 hade sporadiska strider med fransmännen brutit ut på den kambodjanska landsbygden. Fransmännen beskrev dem som bandithärjningar. Striderna var i huvudsak koncentrerade till provinserna som gränsar till Vietnam, där nationalistgerillan slog sig ihop med skaror av beväpnade vietnameser eller Vietminh. Det dröjde inte länge förrän de kom under ICP:s operativa kontroll. ICP hade grundats år 1930 men aldrig haft särskilt många kambodjanska medlemmar.

Unga khmerer drogs in i dessa irreguljära styrkor i jakt på spänning, status och uppskattning. ICP vann stöd bland de fattigaste bönderna som levde en marginaliserad tillvaro i samhällets utkanter. Många av dem tilltalades av kommunismens idéer om jämlikhet. De lockades också av löften om en bättre framtid som de aldrig tidigare fått. Att gå med i gerillan gav dem en ny identitet, ny status och större självrespekt. Xenofobi mot fransmännen och ett allmänt agg mot de rika och mäktiga hjälpte också Vietminhs rekryteringskampanjer. Som Mao Zedong har sagt är mobilisering av hat ett kraftfullt politiskt vapen.

Hårda strider bröt ut mellan Vietminh och fransmännen i norra Vietnam i slutet av år 1946. Det första indokinesiska kriget utkämpades huvudsakligen i norra och centrala Vietnam, men Vietminhgerillan var aktiv i Mekong-deltat och i de kambodjanska provinser som gränsar mot Vietnam.

Ett kommunistparti tar form

I början av år 1951 hävdade ICP att det hade upplösts och istället grundat tre nya kommunistiska partier. Ledande var det nybildade Vietnams arbetarparti (VWP) som blev offentligt. ICP liksom andra löst sammansatta partibildningar i Laos och Kambodja vid den här tiden höll sig fortfarande i skymundan. Den kambodjanska grupperingen Khmerfolkets revolutionära parti (KPRP) skapades i mitten av år 1951. Dess stadgar skrevs på vietnamesiska och översattes till khmer. De nämnde inte Marx, Lenin eller den internationella kommuniströrelsen. Kambodjaner som gick med i gruppen fick veta att partiets främsta syfte var att med vietnamesisk vägledning införa social rättvisa i Kambodja och driva ut fransmännen ur Indokina.

Intressant nog uppger Kambodjanska folkets parti (CPP), som sitter vid makten idag, att det bildades i juni 1951. Därmed hävdar de att partiet i rakt nedstigande led härstammar från KPRP.

I en till synes helt orelaterad utveckling i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet fick många kambodjanska studenter

ur Kambodjas lilla utbildade elit, stipendier för att studera i Frankrike. Vissa av dem, däribland en försynt student som hette Saloth Sar (senare kallad Pol Pot) gick med i det franska kommunistpartiet strax efter sin ankomst. De tilltalades av partiets glöd, dess strama organisation, dess popularitet bland studenter och, framför allt, dess antikoloniala inställning. Det franska kommunistpartiet var vid den tiden förmodligen det mest kompromisslöst stalinistiska partiet i Västeuropa. I deras led fanns inget utrymme för diletanter eller medlöpare.³

Saloth Sar återvände till Kambodja år 1953, där han under en kort period gick med i en Vietminhenhet på gränsen mellan Kambodja och Vietnam och upptogs som medlem i ICP. I motsats till de flesta av sina kolleger i rörelsen tillhörde Sar Kambodjas lilla urbana fransktalande elit. Till skillnad från dessa hade han inte fått någon utbildning från Vietnam. Han talade aldrig flytande vietnamesiska.

Vid den tid då Sar var knuten till Vietminh gav Frankrike faktiskt Kambodja självständighet, men striderna fortsatte i flera månader och Vietminhgerillan och deras khmerskyddslingar kontrollerade stora delar av landet. När fredsfördraget undertecknades formellt i Genève år 1954 valde mer än tusen kambodjaner, som hade stridit sida vid sida med Vietminh, att gå i exil i norra Vietnam. Saloth Sar och ett fåtal andra uppmuntrades av sina mentorer inom ICP att återvända till Phnom Penh och att arbeta för vänsterns kandidater i de nationella val som planerades till år 1955.

Sihanouk abdikerar

När valen hölls hade kung Sihanouk abdikerat från tronen och bildat ett eget politiskt parti, Sangkum, som vann alla mandaten i nationalförsamlingen. Sar och hans kommunistiska vänner blev bestörta över valresultatet och gick under jorden i Phnom Penh.

Efter självständigheten blev khmerernas kommunistiska rörelse snabbt kraftlös. De flesta av medlemmarna på landsbygden återgick till det liv som de hade levt före kriget. Sihanouks popularitet var ytterligare ett hinder för kommunisterna. I slutet av 1950-talet och början av 1960-talet väntade Saloth Sar och hans kolleger – däribland kommunistkolleger som Ieng Sary och Son Sen, som kommit hem från Frankrike – otåligt på att historien skulle byta kurs. Dessa år markerade bottenläget för den kambodjanska kommuniströrelsen. Tidvis, år 1963 och år 1967, gick Sar och hans kolleger under jorden. Steve Heder:

»det som fanns kvar av en kommuniströrelse i Kambodja, och det var inte mycket, var utan parti och till stor del bittert, eller nytt, eller bådadera«.⁴

Under tiden ägnade sig prins Sihanouk åt antikommunistisk politik hemma och antiamerikansk politik utomlands. Denna till synes motsägelsefulla attityd fick hans lokala motståndare ur balans och de fruktade att bli arresterade. Detta gav Sihanouk manöverutrymme och han drog till sig utländskt bistånd från respektive parter på båda sidor om Kalla kriget.

I september 1960, då kommunisternas motstånd mot den proamerikanska regimen i Sydvietnam intensifierades, kallades tjugoen kambodjanska kommunister till ett hemligt möte i Phnom Penh. De inrättade en centralkommitté för ett nytt kommunistparti, och kallade sig själva Khmerernas arbetarparti (KWP). Troligen sammankallades mötet med stöd från Hanoi. Steve Heder: »KWP hanterade situationen i Kambodja som om den var praktiskt taget identisk med situationen i södra Vietnam«⁵. Partiet anammade till exempel vietnamesisk politik mot landreformer, som inte gick att införa bland khmererna. Alla utom en enda medlem i den nybildade centralkommittén var redan medlemmar i ICP. Personen som utgjorde undantaget, Ieng Sary, hade varit i Frankrike samtidigt som Saloth Sar och de två männen var gifta med två systrar. Partiet arbetade fortfarande i hemlighet och varken den amerikanska underrättelsetjänsten eller Sihanouks polis kände till mötet eller ledarnas identitet.

TVå år senare arresterades och mördades Tou Samouth, förmodligen av Sihanouks polis. Samouth var sekreterare i partiets centralkommitté, utbildad i Vietnam och veteran i kärntruppen. Saloth Sar, som hade varit Samouths assistent, tog hans plats. Sar och flera av hans kolleger var rädda för att bli arresterade och flydde från Phnom Penh i februari 1963. De tog sin tillflykt till ett vietnamesiskt kommunistiskt militärläger som kallades Office 100, på gränsen mellan Kambodja och Vietnam. Partiets näst högsta befäl, Nuon Chea (som år 2008 ställdes inför rätta i Phnom Penh) stannade kvar för att övervaka partiets stadsbaserade filial. I Office 100 blev Sar och hans kolleger, långt från khmersamhället, revolutionärer på heltid och vietnamesernas gisslan. Instängda i Office 100 lyckades de inte åstadkomma mycket, men de använde denna förödmjukande period till att komma varandra nära och utforma en del av den radikala politik som de hoppades kunna införa när och om de kom till makten. De gjorde detta i hemlighet och isolering, och utvecklade »sin ideologi till fullo i sin egen slutna och inkrökta värld« som François Ponchaud har skrivit.⁶

Några vändpunkter

Mellan juni 1965 och september 1966 reste Saloth Sar och några kolleger från Office 100 till Nordvietnam och Kina. De hade förmodligen blivit inbjudna av vietnamesiska kommunister som ville försäkra sig om att deras kambodjanska underordnade skulle hjälpa dem att störta den proamerikanska regimen i Sydvietnam, som nu fick stöd av amerikanska styrkor på hundratusentals män. Vietnameserna i Hanoi ville också bekanta sig med Tou Samouths efterträdare, den 37-åriga Saloth Sar. Han å sin sida ville förklara KWP:s ambitiösa planer på väpnad strid mot Sihanouk och en fristående kambodjansk revolution. Planerna hade tydligen utvecklats i Office 100.⁷

Sar gjorde det mesta av resan norrut till fots, och det tog honom tre månader att komma till Hanoi. Där hade han ceremoniella möten med Ho Chi Minh och Le Duan, som var sekreterare i VWP, och gav föreläsningar för de kambodjanska kommunister som hade bott i Nordvietnam sedan år 1955. Han hade flera formella möten med Le Duan, som avvisade hans planer för en khmerrevolution och enträget uppmanade honom att skjuta upp väpnad kamp mot Sihanouk tills Sydvietnam hade befriats. Sar var inte i en position som tillät honom att bita ifrån, men det är lätt att föreställa sig hans ilska och känsla av förödmjukelse. Det verkade inte som om Le Duan betraktade honom som en partiledare i en suverän stat. Sar upplevde sin situation som kränkande men visste att KWP var i behov av fortsatt vietnamesiskt stöd, i synnerhet när tiden var inne för att sätta igång den väpnade kampen, så han teg och bidade sin tid.

Efter tiden i Hanoi tillbringade Sar flera veckor i Kina. Vietnameserna uppmuntrade honom att åka dit. Han kom till Beijing flera månader innan Mao inledde kulturrevolutionen, men som Philip Short har skrivit »fanns det redan en passionerad, radikal skärpa i det politiska klimatet« i den kinesiska huvudstaden. Sar måste ha tyckt att denna atmosfär var uppfriskande efter den behandling han fått utstå i Hanoi.⁸ Även om kinesiska befattningshavare också uppmanade honom att skjuta upp en väpnad strid mot Sihanouk, som fortfarande var en användbar allierad för Beijing, så bemödade sig flera av dem att privat lovorda hans radikala, självständiga hållning. Bland dem som gjorde det fanns två män som senare blev medlemmar i De fyras gäng. Sar återvände till Hanoi i tron att han hade fått en ny, viktig allierad men han var noga med att inte berätta detta för sina mentorer i Vietnam.

I februari 1966 begav Sar sig hemåt. Två månader senare fann han Office 100 övergivet av sina kolleger, som ville undvika

amerikanska luftbombardemang. I hans frånvaro hade de flyttat partiets högkvarter norrut till den glesbefolkade provinsen Ratanakiri. Detta nya läger, Office 104, fick också militärt skydd från Vietnam, men låg till skillnad från Office 100 djupt inne i Kambodja. Det förblev partiets högkvarter till år 1969. När Sar kom dit i mitten av år 1966 var en av hans första åtgärder att i hemlighet byta namn på KWP till Kampucheas kommunistparti (CPK), ett namn som det behöll ända in på 1990-talet. I och med ändringen placerades namnet semantiskt på samma nivå som Kinas kommunistparti och högre än VWP. Detta genomfördes utom synhåll för Hanoi och var ett sätt att hämnas det förakt han mötts av där.

Under Sars frånvaro hade striderna i Vietnam utvecklats till ett fullskaligt krig och Sihanouk hade börjat tappa greppet om den kambodjanska politiken. Dessa händelser som synbarligen var utan samband (liksom att kulturrevolutionen bröt ut i Kina) innebar att exempelvis många khmerstudenter nu lockades bort från status quo mot radikalism och det dolda CPK. En tonårig student som gick med i de röda khmererna vid den här tiden var Hun Sen, som hoppade av från rörelsen år 1977 och har varit Kambodjas premiärminister sedan år 1985.

Vid denna tid aktiverades på nytt de nätverk som upprättats under det första indokinesiska kriget i östra Kambodja för att stödja kampen i Vietnam. Män och kvinnor i dessa nätverk erbjöd logistisk hjälp till vietnamesiska kommunisttrupper som var stationerade i Kambodja och till stridande enheter inne i Vietnam. Liksom sina föregångare under 1940- och 1950-talen fick de marxist-leninistisk utbildning genom vietnamesiska sessioner för att kunna indoktrinera. Där fick de lära sig om såväl kommunismens internationella aspekter som förpliktelser och om att strida i det andra indokinesiska kriget, snarare än om khmerernas unika ställning och överlägsenhet. På så sätt uppstod sprickor inom CPK mellan dem som samarbetade med Vietnam och dem som höll sig gömda i Office 104 och planerade en egen kambodjansk revolution.

En regeringsfientlig revolt i Samlaut i nordvästra Kambodja år 1967 slogs brutalt ned av Sihanouks armé. Den saknade detaljstyrning från CPK och fick ingen framskjuten plats i partiets historia, förmodligen på grund av att den misslyckades. Upproret spelade likväl CPK i händerna eftersom det avslöjade allvarliga orättvisor på landsbygden, vilket skapade hundratals martyrer och lockade rekryter till kommuniströrelsen. Upproret visade också att Sihanouks regim kunde vara extremt hård när den utmanades, så prinsen förlorade en del av sin tjusning för befolkningen i området.

Efter att upproret hade krossats blev skogarna i närheten av Samlaut en revolutionär bas.

CPK-stödda väpnade strider bröt officiellt ut i februari 1968 med en CPK-räd mot en polispostering i nordvästra Kambodja, inte långt från Samlaut. Under de följande månaderna höll små enheter av beväpnade röda khmerer Sihanouks oerfarna armé och polis sysselsatta. Striderna förbryllade prinsen, som tog för givet att röda khmergerillan agerade under vietnamesisk kontroll, vilket inte längre var fallet. I början av år 1970 hade rebellstyrkor ockuperat nästan en femtedel av det kambodjanska territoriet eller åtminstone gjort det osäkert.

Under tiden smidde medlemmar av Kambodjas lilla urbana elit planer på att avsätta Sihanouk från makten. De var uppretade över hans narcissism, hans likgiltighet för ekonomin och det som såg ut att vara hans kommunistvänliga hållning. Prinsen föll till föga för lokala påtryckningar och geopolitiska realiteter som han varken kunde avleda eller styra. Han kände kanske på sig vad som väntade för han ägnade en stor del av åren 1968-1969 åt att skriva, regissera och spela i självcentrerade populärfilmer.

NOTER

- 2 Milton Osborne, *Phnom Penh: a Cultural and Literary History*. Oxford, 2008. Osborne levde i staden som australisk diplomat från 1959 till 1961. För jämförande analyser av denna komplicerade period i Kambodjas historia, se Ben Kiernan, *How Pol Pot Came to Power*. 2:a utgåvan, New Haven 2004, s. 65–110 och Steve Heder, *Cambodian Communism and the Vietnamese Model*. Bangkok, 2004, s. 13-36.
- 3 För information om Sars tid i Frankrike, se David Chandler, *Brother Number One: a Political Biography of Pol Pot* (2:a utgåvan) Boulder, CO, 1999, s. 25–29 och Philip Short, *Pol Pot: the History of a Nightmare*. Bangkok, 2004, s. 47-84.
- 4 Steve Heder, »Kampuchea's Armed Struggle: the Origins of an Independent Revolution« *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 11/1 (januari–mars 1979), s. 11.
- 5 Heder, *Cambodian Communism*, s. 68.
- 6 För mer information om Office 100, se Chandler, *Brother Number One*, s. 67–69, Short, *Pol Pot*, s. 146–147 och François Ponchaud, »Social Change in the Vortex of Revolution« i Karl Jackson (red.) *Cambodia 1975–1978: Rendezvous with Death*. Princeton, 1989, s. 151–178 på s. 177.
- 7 För mer information om dessa besök, se Chandler, *Brother Number One*, s. 69–73, Short, *Pol Pot*, s. 156–161 samt Thomas Engelbert och Christopher Goscha, *Falling Out of Touch: a Study of Vietnamese Communist Policy Toward an Emerging Cambodian Communist Movement, 1930–1975*. Clayton, 1995, passim.
- 8 Short, *Pol Pot*, s. 159.

KUPP MOT SIHANOUK, INBÖRDESKRIG 1970–1975

När Sihanouk i början av år 1970 reste till Frankrike för läkarvård (en resa han gjorde varje år) påskyndades konspirationen mot honom. Den 17 mars 1970, när prinsen var på hemresa via Moskva och Beijing, röstade nationalförsamlingen för att avsätta honom som Kambodjas statsöverhuvud. Bakom kulisserna fanns USA och omröstningen skedde enligt en process som tekniskt sett var författningsenlig men som tidigare hade varit otänkbar. Kuppen blev populär i Phnom Penh, men möttes av ilska och bestörtning på landsbygden. Den nya premiärministern Lon Nol utarbetade snabbt en rasistisk politik gentemot Vietnam som förebådade den politik som Pol Pot utvecklade under åren 1977–1978.

Sihanouk fick höra om kuppen när han befann sig i Moskva. Han flög till Beijing, där hans gamle vän Zhou Enlai uppmanade honom att leda en enad front mot inkräktarna i Phnom Penh. Den nordvietnamesiska premiärministern Pham Van Dong, som var i Beijing just då, erbjöd prinsen omfattande vietnamesiskt militärt stöd. Sihanouk accepterade ivrigt erbjudandet. Under de kommande fem åren ledde han en oförarglig exilregering i Beijing. Han upptäckte snart att hans regering var en fasad och att den verkliga makten låg i händerna på den röda khmergerillan och dess ledare som alla verkade i det fördolda.

Den nya styrkebalansen i mars 1970 var uppmuntrande för Saloth Sar och hans kolleger i CPK. Efter att ha varit gömda eller på flykt i sju år blev nu partiet och dess militära flygel naturliga beståndsdelar i kampen för att besegra den »fascistiska« regimen i Phnom Penh och skenbart återföra prins Sihanouk till makten. När det gällde rekrytering gynnades CPK av chockvågorna som kuppen hade orsakat i jordbruksområdena. Där betraktade många människor Sihanouk som en halvgud och utgick ifrån att han skulle vara Kambodjas statsöverhuvud under resten av sitt liv. Under de följande åren hade de röda khmerernas armé också mycket stor nytta av att få vietnamesisk militärutbildning och utrustning. Vid den tid då det vietnamesiska biståndet formellt drogs tillbaka hade de röda khmererna blivit en skräckinjagande stridsstyrka.

Bland de faktorer som bidrog till de röda khmerernas seger i april 1975 var stödet från Vietnam, Khmerrepublikens militära inkompetens och USA:s massiva flygbombningar i Kambodja

år 1973, som väckte landsbygdsbefolkningens vrede. En annan faktor var uthålligheten hos de röda khmererna, som i regelbundna politiska möten fick höra att de slogs mot en korruperad och omänsklig regim och att ett helt nytt, jämlikt Kambodja skulle växa fram efter de röda khmerernas »oundvikliga« seger.

Fokus på landsbygden

Efter år 1971 inledde Khmerrepubliken inte några större offensiver. Däremot koncentrerade CPK sig på att ta kontrollen över landsbygden och introducera några av sina radikala socialpolitiska åtgärder i en process som de kallade den nationella demokratiska revolutionen. Inför khmererna på landsbygden tonade de ned betydelsen av det vietnamesiska biståndet och sa då och då att Sihanouk skulle återvända när segern var vunnen. Utanför själva CPK nämndes aldrig marxism-leninismen. CPK-kadern uppmuntrade landsbygdsbefolkningen att hata de khmerer som var stadsbor och att känna förbittring över de sociala orättvisor som hade kännetecknat det kambodjanska samhället i tusentals år. CPK-dokument hävdade att klasskriget – tidigare okänt i Kambodja – skulle utgöra basen för revolutionen. Ett dokument gjorde gällande att bönderna skulle bli klasskrigets segrare och gå i spetsen för revolutionen. Ett annat varnade hotfullt att »ibland går människor med i revolutionen, men är fortfarande bundna till fienden i sina hjärtan« – en mening som förebådade den paranoia som svepte genom de högre skikten av CPK från och med slutet av år 1976.⁹

I slutet av år 1972 drog de vietnamesiska kommunisterna tillbaka merparten av sina trupper från Kambodja som en del av den vapenvila man hade kommit överens med USA om. De röda khmerernas ledare ignorerade både de vietnamesiska och amerikanska grunderna för vapenvilan, som gynnade båda sidor. Istället tolkade de åtgärden som ett avsiktligt vietnamesiskt svek mot khmererna. De började i hemlighet att döda de kambodjanska kommunister som hade kommit söderut från Hanoi för att hjälpa till med revolutionen. Från och med då blev Vietnam i hemlighet rörelsens »fiende nummer ett«, trots sporadiska solidaritetsuttryck.

Eftersom ingen vapenvila trädde i kraft i Kambodja blev det, som en amerikansk general uttryckte det »det enda kriget i stan«. Under de första nio månaderna år 1973 fällde USA flera hundra tusen ton bomber över landsbygden i Kambodja – ett

land som USA inte var i krig med. Kampanjen uppnådde sitt militära mål, vilket var att hindra en kommunistisk seger i Kambodja medan striderna fortsatte i Vietnam. Delvis på grund av de förluster i döda och sårade som bombningen orsakade kunde de röda khmerernas trupper inte organisera en planerad offensiv mot Phnom Penh år 1974. Det har aldrig fastställts hur många som dödades i bombanfallen, innan de stoppades av den amerikanska kongressen, siffror på upp till 600 000 är vanliga antaganden.¹⁰

Under den period då bombningarna ägde rum kollektiviserades delar av Kambodja brutalt under CPK-styre, vilket spred skräck bland dem som fick höra att man exproprierade egendom, avsatte munkar och avrättade »klassfiender«.

Det militära dödläget fortsatte under år 1974, men vid slutet av året hade alla vägar till huvudstaden skurits av. På nyårsdagen 1975 började de röda khmererna beskjuta staden med raketer och artilleri.

Fyra år senare hördes samma ljud på nytt i Phnom Penh, strax före Vietnams invasion.

CPK:s centralkommitté kände vittring av seger och sammankallade följande månad ett möte med partikadern. Där presenterades den radikala politik som skulle införas. En av åtgärderna var beslutet att tömma huvudstaden och alla andra städer som kontrollerades av Khmerrepubliken och tvångsflytta över två miljoner människor ut på landsbygden. Där skulle de inte utgöra något hot mot partiet och kunde teoretiskt sett ägna sig åt jordbruksarbete. Andra politiska åtgärder syftade till att plana ut det kambodjanska samhället genom att avskaffa pengar, marknader och privat egendom. På så sätt skulle man krossa dem som betraktades som de utsugande klasserna och de kapitalistiska institutioner som de kontrollerade. CPK planerade också att stänga skolor, begränsa rörelse- och yttrandefriheten, förbjuda buddhism, avbryta diplomatiska förbindelser med alla »ovänliga« makter och montera ned den besegrade Khmerrepublikens samhällsapparat.

De röda khmererna är segerrika

Den 17 april 1975 gick flera tusen röda khmersoldater – tungt beväpnade, olycksbådande tysta och ofta alarmerande unga – in i Phnom Penh från tre håll. Först välkomnade stadsbefolkningen inkräktarna. De var utmattade efter fem års krig. Stadsborna betraktade sig själva som goda khmerer och ville hjälpa segrarna att återuppbygga landet. De kanske inte kände till

inbördeskrigets grymheter – att alla krigsfångar snabbt avrättades, till exempel – eller att de röda khmererna inte såg dem som människor utan som fiender (khang). Kort tid efter att de hade kommit in i staden avrättade de röda khmerernas partikader summariskt de republikanska befattningshavare som erbjöd sig att förhandla med dem. Under de följande veckorna dödades även flera hundra före detta officerare i den republikanska armén, liksom män och kvinnor som hade haft ansvarsfulla positioner i den gamla regimen.

På mindre än en vecka tömdes Phnom Penh på alla som inte var röda khmersoldater. Segrarna kallade stadsborna för »17 april-människor« eller »nya människor«. Kanske uppemot 20 000 av dem dog när de tvingades gå till olika destinationer på landsbygden under årets hetaste månad. Vissa av dessa vandringar tog flera veckor. Människor som hade stöttat revolutionen, eller som inte lyckats undkomma den, befolkade landsbygden. Dessa män och kvinnor kallades »basmänniskor« och blev något bättre behandlade av de röda khmererna. Vissa av dem hade underkastat sig nästan två års politisk indoktrinering.

Saloth Sar och andra CPK-befattningshavare med hög rang anlände till huvudstaden ett par dagar efter evakueringen. Även om de var upprymda på grund av segern ansåg de också att det var ytterst viktigt att upprätthålla sekretessen. Av det skälet, och för att särskilja dem från Vietnam vars armé »befriade« Saigon två veckor senare, dolde de CPK:s existens för utomstående och hemlighöll namnen på dess ledare. De regerade under namnet angkar (organisationen) – en myndighet utan ansikte som snart kontrollerade varje aspekt av kambodjanskt liv och som i ett samtida ordspråk påstods ha »lika många ögon som en ananas«.

Ledarna för CPK var inte beredda på de enorma uppgifter de nu stod inför. De behövde ta kontroll över armén och inrätta en nationell administration. De måste också ha uppsikt över risodlingen i nationell skala och etablera sig själva som en diplomatiskt erkänd och oberoende nittonhundratalsstat. Saloth Sar och hans kolleger hade ingen erfarenhet av att styra, ingen respekt för befintliga institutioner och ingen tillgivenhet för människor som inte hade stöttat dem under kriget. »Nya människor« var förbrukningsvaror, inklusive alla som hade evakuerats från Phnom Penh. Detta återspeglades i den kusliga mening som många överlevande minns att de fick höra: »Att behålla dig är ingen vinst, att förlora dig är ingen förlust«.

Talesmän för angkar skröt också med att ingen tidigare genomfört en liknande total omvandling som nådde ända in i hjärtat av det kambodjanska samhället. Intellectuella och välutbildade människor misskrediterades. Läkare och

ingenjörer buntades ihop med andra fiender eller khmang och blev sällan, om någonsin, konsulterade senare. Många av dem fängslades faktiskt som klassfiender och avrättades summariskt. Som en del av det som den nya regimen kallade sin »kontroll över självständigheten« avvisade man demonstrativt bistånd från utlandet, utom det som i smyg kom från Kina. Sveriges erbjudande om fem miljoner dollar i humanitärt bistånd avvisades, till exempel, men först efter avsevärda fördröjningar.

Utlänningar fick inte komma in i landet, de flesta utländska diplomater och alla utländska journalister utvisades och kambodjaner förbjöds att lämna landet. Som ett illavarslande tecken på kommande åtgärder utvisades hela den vietnamesiska minoriteten på över 100 000 människor.

Armén omorganiserades nästan mirakulöst och något som skulle föreställa en nationell administration etablerades och gav betydande autonomi till regionala CPK-kadrer. Autonomin förklarar delvis skillnaderna mellan hur revolutionen genomfördes i olika delar av landet.¹¹ Det »blodbad« som förutspåts av amerikanska ämbetsmän uteblev – än så länge. I slutet av år 1975 och början av år 1976 skördades ris över hela landet och kambodjanerna överlevde även detta år.

Under återstoden av år 1975 var levnadsförhållandena hårda i hela landet, särskilt för »nya människor« som inte var vana vid fysiskt arbete, men för första gången på många år rådde fred i Kambodja. I de flesta områdena fanns det tillräckligt att äta, det förekom relativt få avrättningar och någon fullskalig kommunalisering hade ännu inte genomförts.

Två tusen års historia raderad

Den nya regimen, som nu kallade sig Demokratiska Kampuchea (DK), genomförde under dessa månader politiska åtgärder som var nya, förvirrande och smärtsamma för de flesta khmerer och i synnerhet för de evakuerade stadsborna. I januari 1976 förklarade en talesman för CPK att »två tusen år av kambodjansk historia« var över. Vad han förmodligen menade var att det hävdvunna sociala system som hade kännetecknat Kambodja under hela dess historia hade avskaffats, formellt och för alltid. Utöver landets historia avskaffade den nya regimen pengar, handel, formell utbildning, lagar, privat egendom, buddhistiska seder, böcker, diverse klädstilar och rörelsefrihet.

Angkar utgav sig för att ha avskaffat exploatering, men det var en alltigenom exploaterande regim. Vid början av år 1976 hade Kambodja blivit ett gigantiskt jordbruksfängelse för både »nya människor« och »basmänniskor«.

Den dolda centralkommittén inom CPK fick sällan höra dåliga nyheter, men ett dussin kopior av maskinskrivna protokoll från dess möten från slutet av år 1975 och början av 1976 ger oss en inblick i hur DK formellt tog form. Dokumenten kastar ljus över till exempel relationerna med Thailand, Sihanouks öde och hur nationella val förrättades. Kommittén enades om att de diplomatiska relationerna med Thailand var för problematiska. Sihanouk skulle sitta i husarrest så länge DK fanns och valen skulle iscensättas.¹² Tyvärr finns liknande dokument inte kvar från åren 1977 och 1978. Protokollen vittnar också om att kommittén hoppades att CPK skulle kunna genomföra sin revolutionära agenda snabbt och utan större utländskt bistånd, huvudsakligen genom att mobilisera folkets kollektiva revolutionära vilja. Beslutet att genomföra revolutionen härstammade med andra ord från den oprövade övertygelsen om att en revolution i Kambodja (liksom revolutioner i andra delar av världen) måste uppstå. Det faktum att CPK:s utopiska agenda saknade motstycke borde ha väckt tanken hos deras ledare att en katastrof var att vänta, hur tilltalande tanken på denna utopi än var för dem.

DK:s brådstörtade, exempellösa radikalism lovprisades av de sovjetfientliga regimerna i Kina och Nordkorea och av rörelser med liknande inriktning i andra länder. En sådan rörelse var Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea som grundades i april 1976 och som föredrog Kinas kulturrevolution framför vad de såg som »revisionism« i Sovjetunionen.

Medan optimismen fortfarande flödade i angkars offentliga uttalanden och innan regimen vände uppmärksamheten mot sina verkliga och inbillade fiender bildades Demokratiska Kampuchea formellt i januari 1976. En konstitution kungjordes, vilken strax följdes av nationella val där inga partier organiserade någon kampanj och »nya människor« inte tilläts rösta. Konstitutionen och valen var avsedda främst för att tillfredsställa utlandet, vilket hemliga CPK-dokument tillstår. De passerade nästan obemärkt inne i landet.

Bakom denna fasad fortsatte den hemlighetsfulla junta som varit CPK:s ledare att styra landet sedan dess dagar i Office 100. Vissa av dessa män och kvinnor tog på sig »statsrådsansvar«. Ieng Sary, till exempel, tog hand om utrikespolitiken, medan Son Sen blev försvarsminister. Dessa två ledde ansenliga byråkratier, medan myndigheterna för exempelvis utbildnings- och socialvårdsfrågor, som etablerats för att upprätthålla en fasad mot utlandet men var tämligen meningslös och kanske aldrig existerade. Centralkommitténs ständiga utskott, det så kallade partimentet, var en sammansvetsad kollektiv

organisation som fattade de viktigaste politiska besluten under hela DK:s existens.

Det är intressant att DK skapade en omfattande byråkrati samtidigt som många utländska observatörer ansåg att Kambodja hade sjunkit ned i en period av obildat barbari, mycket på grund av angreppet på khmererna i medelklassen. I själva verket har hundratusentals maskinskrivna sidor som handlar om till exempel utrikeshandel, försvar, handel och utrikespolitik överlevt. Det har också en stor del av arkivet från DK:s hemliga förhørsanläggning med kodnamnet S-21. Luckor i dessa arkiv tyder på att tusentals andra dokument och till och med hela arkiv har försvunnit. De arkiv som finns kvar har gjort att forskare kunnat få fram en mer nyanserad och detaljerad bild av röda khmerernas epok än vad som skulle ha varit möjligt med hjälp av endast muntliga källor.

Social analys saknas

Hur populära var de röda khmererna? Djupet och omfattningen av folkets stöd avtog tydligt mellan åren 1975 och 1978. Ändå var det förmodligen hela tiden starkare än vad utomstående DK-observatörer eller de som skrev ned redogörelser från överlevande har låtit förstå. Stödet sträckte sig långt utöver CPK:s struktur, som under DK:s existens kanske aldrig hade fler än 20 000 medlemmar. Men för att kunna styra landet och upprätthålla en lojal militär styrka måste DK räkna med minst 100 000 människor som sannolikt såg sig själva som revolutionära i någon mening och säkerligen som trogna anhängare till angkar. Ytterst få av dessa människor var »folkmördare«, men många av dem förhöll sig passiva, tillsammans med skräckslagna regimotståndare, när fruktansvärda grymheter begicks. Som den gripande boken *Stilled Lives* berättar var det många vars familjemedlemmar gick under på grund av undernäring, slavarbete och utrensningar.¹³

En liknande svårighet att analysera DK-eran beror på att de flesta överlevnadsberättelser, som fokuserar på rollen som offer, inte innehåller någon sammanhängande social analys. Inte heller visar de någon empati för det lidande som de fattiga fick utstå i det förrevolutionära Kambodja. I dessa ofta välformulerade böcker får man en känsla av att det funnits verkliga orättvisor i Kambodja i hundratals år. De flesta överlevnadsberättelser skrevs av människor som hörde till Kambodjas lilla förrevolutionära medelklass. Författarna såg inte sig själva eller sina föräldrar som förtryckare. De hade förmodligen aldrig tänkt på begreppet »klass«. Den systematiska klassindelningen i det kambodjanska

samhället började faktiskt inte förrän under DK, med de kategorier (»fattig bonde« »bonde i lägre medelklassen«, osv.) som importerats i sin helhet från Kina och Vietnam. Innan dess hade de flesta kambodjaner tänkt på samhället i termer av de »som har« (neak mean) och de »som blivit fråntagna« (neak kro), ibland också som de »som befallde« (neak prao) och de »som lydde« (neak bomrao). Bakom fasaden med klasskategorier som var meningslös nu när materiellt välstånd hade avskaffats tog en ny grupp med »de som har« (tidigare »de som inte har«) makten och en ny period av exploatering inleddes, med ombytta roller.

De röda khmerernas omdefiniering av samhället och deras krig mot privilegier var något nytt och lockande för många människor på »botten« av det gamla samhället, i synnerhet för de unga. Men det var obegripligt för många av medelklasskribenterna, som tog sin privilegierade ställning för given och hade trott att alla kambodjaner levde ett harmoniskt liv, utan att bekymra sig för de sociala skillnader som existerade mellan dem. Negativa till förändring som de var trodde de på en samförståndsmodell för samhället, snarare än att som de röda khmererna tänka på samhället som ett krig mellan »vänner« och »fiender«. På grund av deras oförmåga att känna empati med de »underlägsna« människor som behandlade dem så illa (en begriplig reaktion), genomsyras många av deras redogörelser både av förvåning över DK och av avsky.

Fyraårsplanen

Samtidigt som de gick vidare med sitt utopiska program (vilket, i ärlighetens namn, inte hunnit kollapsa) skisserade ledarna för DK på en ambitiös fyraårsplan i början av år 1976.¹⁴ Detta dokument på 110 sidor, som aldrig offentliggjordes, syftade till att införa socialism i DK inom fyra år. Det skulle ske i första hand genom att förvandla landet till risexportör igen, som det hade varit på Sihanouks tid. En DK-slogan »Om vi har ris, har vi allt« låg till grund för planen. Målen som satts upp på kort och medellång sikt var fullständigt orealistiska. Enligt dem skulle risskördarna i hela landet uppgå till och ligga kvar på nivån tre tusen ton per hektar. Det nationella genomsnittet före revolutionen, skördat i fredstid och med ekonomisk stimulans, hade varit mindre än ett tusen ton per hektar. Att få tre gånger så stora skördar var omöjligt i ett land som just kommit ur ett inbördeskrig, med tiotusentals bönder döda och lika många döda kreatur, med oframkomliga vägar, bevattningssystem i uselt skick, övergivna eller förstörda byar och marknader och en valuta som inte längre existerade. Vinstmotivet och

drivkraften för att arbeta på sin egen mark hade ersatts av ett självbestämmande som förment skulle komma genom befrielsen av Kambodjas fattiga från århundraden av exploatering. Man trodde att självbestämmandet i sig skulle göra det möjligt för khmererna att uppfylla dessa synbarligen omöjliga mål.

Planen skrevs tydligen för att revolutionen behövde en plan, så att DK kunde likna (och överträffa) andra, inte omnämnda, revolutioner. Dokumentet skrevs i all hast och det är svårt att säga om dess förslag visade blind tro på framgång eller oro för att revolutionen skulle bryta samman om planen misslyckades. Kanske både farhågor och optimism spelade in och ledarna för DK bollade med dessa motsägelser utan att kunna fånga bollarna.

När Pol Pot (som Saloth Sar nu kallade sig) skulle förklara planen för medlemmar i partiet sa han att revolutionen »var en ny erfarenhet. Vi gör inte som andra. Vi hoppar [direkt in i] en socialistisk revolution. Vi behöver ingen lång tidsperiod för omvandling«.¹⁵ Planen hade som förebild Kinas katastrofala Det stora språnget framåt från 1960-talet, som Pol Pot kanske felaktigt trodde varit en framgång. Den kallades »Det mycket spektakulära språnget framåt« utan att ange källan till denna fras. Nästan på varje sida avslöjas angkars vägran eller ovilja att erkänna obehagliga sanningar. Om de medgivit dem skulle de kanske ha kunnat sakta ned eller dröja med revolutionen och skjuta upp de planer på att ge fattiga makten som Pol Pot och hans kolleger i hemlighet hade omhuldat i över tjugo år. För att visa Kambodjas revolutionära meriter måste planen vara extrem. Den måste också påskyndas – och lyckas.

För att sätta i gång och påskynda sin utopiska agenda flyttade angkar under de första två månaderna år 1976 tiotusentals »nya människor« från områden nära huvudstaden där de levde sedan år 1975, till nordväst, som före år 1970 hade varit landets »risskål«. Här blev de satta i arbete med att avverka skog, bygga dammar och plantera ris, utan vila eller läkarvård, utan ändamålsenliga verktyg och utan tillräckligt med mat. De överlevandes berättelser, som huvudsakligen skrivits av »nya människor«, har utförligt dokumenterat den katastrof som var i annalkande.

I själva verket genomfördes fyraårsplanen aldrig på grund av den politiska kris som diskuteras nedan. Planens slogan »tre tusen ton per hektar« cirkulerade dock vitt och brett. Kadermedlemmar i hela landet som ville stå på god fot med sina överordnade och var rädda för straff tvingade människor att arbeta tolv timmar om dagen, tolv månader om året. De använde risöverskotten, som egentligen var avsedda för att ge arbetarna mat, för att istället nå de orealistiska målen. Resultatet blev en hungersnöd som orsakats av regimen och som var särskilt

allvarlig i nordväst. Det förekom stora regionala variationer i hur intensivt revolutionen genomfördes, men år 1976 var tiotusentals människor över hela DK undernärda och präglade av hårt arbete, och ännu värre skulle det bli.

Det var tänkt att planen skulle offentliggöras den 30 september 1976, på årsdagen av CPK:s grundande. I slutet av augusti förklarade Pol Pot dess innehåll för kadermedlemmar i ett optimistiskt tal. I början av september dog emellertid Mao Zedong och snart därefter arresterades hans fru och de radikala personer som kallades De fyra gänget i Beijing. Maos handplockade efterträdare Hua Guofeng lovade att fullfölja Maos politik, men ledarna i DK var osäkra på i vilken omfattning det kinesiska stödet skulle fortsätta. De fruktade också att några medlemmar av CPK (men vilka?) skulle förråda partiet genom att försöka bilda eller återuppliva förbindelserna med Vietnam. I den efterföljande osäkerheten lades fyraårsplanen på hyllan och CPK:s historia skrevs om igen för att tona ned dess förbindelser med Vietnam och förstora upp den roll som Pol Pot och hans kolleger i centralkommittén hade spelat.¹⁶ Under årets sista månader tog utrensningarna inom partiet fart och var snart bortom all kontroll. En oavbruten revolution krävde fortsatt rening av landet, vilket innebar att förgöra fiender. Vid slutet av år 1976 sågs partiets renlärlighet hotad. Fiender fanns överallt och den påföljande hatkampanjen, plus partimedlemmarnas rädsla för att själva falskeligen bli anklagade, ledde till tusentals döda. Återstoden av den tid som de röda khmererna var vid makten fylldes i praktiken av en måttlös mördarvendetta mot påstådda fiender (khmang) och förrädare (khbot cheat).

Utrensning av khmang (fiender)

Angkars misstankar om att de var omgivna av fiender frodades mot slutet av år 1976. Misstankarna kom till ytan i april det året, när något som i efterhand tycks ha varit slumpvisa uttryck för missnöje bland soldater i huvudstaden tolkades som början på en omfattande statskupp. Det var militärenheter från landets östra del som misstänktes då man visste att deras ledare hade arbetat sida vid sida med vietnameserna i de indokinesiska kriget. Det finns inga klara bevis för att dessa människor hade övervägt att stötta DK:s ledare, men hundratals soldater och flera dussin officerare arresterades, förhördes och avrättades. För att hantera problemen med dessa arresteringar och avrättningar omvandlades en övergiven gymnasieskola i södra Phnom Penh vid denna tid till regimens hemliga förhørscentral

med kodnamnet S-21, dit man flyttat från en plats med låg säkerhet i utkanten av huvudstaden.¹⁷

Fram till slutet av år 1978 svepte ständiga utrensningar (på kambodjanska boh somat, »sopa och göra rent«) fram genom CPK, armén och landets olika zoner och bland fabriksarbetare och ämbetsmän på lägre nivå. De flesta människor som fördes till S-21 betraktades som statens fiender till skillnad från »klassfiender« som man tog hand om ute i zonerna, ofta mycket omilt.

Så länge DK fanns så fördes minst 15 000 män, kvinnor och barn till fängelset. Merparten av dem var unga, ofta inte ens läskunniga soldater och fabriksarbetare, som blev inblandade för att deras överordnade – i de flesta fall partimedlemmar – rensades ut. Alla de fängslade fotograferades, förhördes och torterades. Sedan avrättades i stort sett alla, i vissa fall efter att de hade tvingats erkänna att de hade ägnat sig åt kontrarevolutionär verksamhet vad den än bestod av. Anthony Barnett har skrivit att »människor likviderades inte för att de av misstag betraktades som förrädare, utan för att de på falska grunder anklagades för förräderi för att de skulle likvideras«.¹⁸

De flesta hölls fängslade i ett par dagar, men kadermedlemmar av hög rang hölls i flera månader och tvingades under upprepade bekännelser peka ut »kedjor« (khsae) bestående av deras kolleger. Dessa »bekännelser«, många av dem noggrant nedskrivna på maskin, omfattar tiotusentals sidor och ger en tydlig, deprimerande bild av Pol Pots och hans kollegers skräckinjagande tankevärld. Liksom Stalin i Sovjetunionen på 1930-talet försökte de lägga skulden för revolutionens misslyckanden på människor som de gett uppdraget att genomföra den, istället för på dess inneboende brister eller något som de själva hade gjort.

I slutet av år 1976, när uppemot 2 000 fångar hade förts till S-21 och avrättats, började optimismen och självförtroendet att minska i CPK:s uttalanden. I december sammankallade Pol Pot CPK-kadern till ett seminarium och höll ett långdraget tal om han vad han kallade »en sjukdom i partiet«¹⁹:

»Vi kan inte exakt lokalisera den. Sjukdomen måste visa sig för att kunna undersökas. På grund av att engagemanget i folkets revolution och den demokratiska revolutionen inte var tillräckligt ... letar vi utan framgång efter mikroorganismer (merok) i partiet. De är begravda. Men efter hand som vår socialistiska revolution går framåt och tränger in överallt i partiets inre, hos armén och bland folket ska vi hitta de onda mikroorganismerna. De kommer att drivas ut av den socialistiska revolutionen.«

I talet hänvisade Pol Pot också till »vissa människor« som konspirerade mot CPK. Typiskt nog brydde han sig inte om att identifiera dem, vilket måste ha ökat hans åhörarens oro. Men i början av år 1977 fördes två CPK-medlemmar med hög rang, Touch Phoeun och Koy Thuon, som förmodligen hade deltagit i seminariet, till S-21. De var båda högt uppsatta personer i Phnom Penh och måste otvivelaktigt ha känt några av de CPK-medlemmar som hade rensats ut år 1976. Bland andra bör de ha haft kännedom om personer som Keo Meas och Nay Saran, båda gamla partimedlemmar som hade varit tillsammans med Pol Pot i Office 100, men som nu misstänktes för att vara provietnamesiska.

Efter hand som deras förhållare bröt ned dem och torterarna gjorde sitt jobb erkände Touch Phoeun och Koy Thuon att de hade bildat invecklade »CIA-nätverk« som bestod av partikolleger, före detta studenter, familjemedlemmar och vänner. De förnekade att de någonsin varit trogna partimedlemmar. Under de kommande månaderna fördes hundratals av de människor som de hade namngett till S-21, där de förhöordes, torterades och mördades. Många av dem hade tillhört CPK:s intellektuella elit. Bland de högt uppsatta personer som rensades ut vid den här tiden var Tiv Ol, Siet Chhe och Hu Nim.

Omedvetna om att de följde ett scenario som liknade det som hade hänt i Frankrike på 1790-talet och i Sovjetunionen på 1930-talet så hade den kambodjanska revolutionen börjat förtära sina egna.

I slutet av år 1976 tog Pol Pot emot underrättelser från nordväst om att målen för jordbruket inte uppfylldes och att tusentals människor höll på att svälta ihjäl. Han besökte området i början av år 1977 och talade om att »rena partistrukturen«. Det dröjde inte länge förrän utrensningar av soldater och civila som administrerade regionen följde. Under tortyr erkände dessa fångar att de förstört risfält, avsiktligt låtit andra svälta, fördärvat jordbruksmaskiner och så vidare. På samma sätt som i Sovjet på 1930-talet trodde man att det var med avsikt som de inte levererat så rika skördar som angkar krävde. Förvisningen var att de hade uppmuntrats eller till och med manipulerats till detta av förrådiska medlemmar i CPK:s ledargarde som fångslats för att de hade betecknats som »CIA« – en övergripande term för förrädare – av fångar som arresterats före dem.

»Interna fiender«, liksom »kontrarevolutionärer« i andra revolutionära omvälvningar, definierades subjektivt. De var levande måltavlor som förändrades efter hur prioriteringar och

farhågor hos dem som satt vid makten förändrades. Fienderna ansågs också vara lägre stående människor. Precis som Lon Nol hade kallat sina fiender för »otrogna«, sågs fiender till CPK som maskar eller mikroorganismer – främmande, lägre stående och orena. Det var en retorisk strategi som de hade gemensamt inte bara med andra kommunistregimer utan också med Nazityskland och andra regimer med en politik som syftar till att dehumanisera sina motståndare.²⁰

Sett i efterhand är det fortfarande tänkbart, trots att landets administration slet sönder sig själv, att något på den radikala agendan kunde ha uppnåtts och att CPK kunde ha stannat kvar vid makten om de inte hade gett sig in i en öppen militär konfrontation med Vietnam mitt under utrensningarna. Denna självmordskonfrontation ledde direkt till DK:s sammanbrott, mer än någon intern fråga.

NOTER

- 9 David Chandler, *The Tragedy of Cambodian History: Politics, War and Revolution since 1945*. New Haven, 1991, s. 208-209.
- 10 Läs mer om USA:s bombning i William Shawcross, *Sideshow: Nixon, Kissinger and the Destruction of Cambodia*. London 1979, s.280 f. Taylor Owen och Ben Kiernan, »Bombs Over Cambodia« i *The Walrus*, oktober 2006, 62 – en välformulerad, orefererad artikel som hävdar att USA släppte mer än två miljoner ton bomber i Kambodja mellan år 1965 och 1973, vilket är fler än USA hade släppt någonstans under andra världskriget. Författarna påstår att kampanjen ledde till att tusentals khmerer anslöt sig till revolutionen. En talesman för DK sa i ett tal i augusti 1977 att bombningarna hade skapat »blodigt hat, nationell vrede och klassindignation«. USA, Foreign Broadcast Information Service Asia and Pacific (i det följande FBIS) Daily Reports, 16 augusti 1977.
- 11 För mer information om DK se Michael Vickery, »Democratic Kampuchea: Themes and Variations« i David Chandler och Ben Kiernan (red), *Revolution and its Aftermath in Kampuchea: Eight Essays*. New Haven, 1983, s. 88-102.
- 12 Se vidare Chandler, *Brother Number One*, s. 107-109.
- 13 Wynne Cougill et al., *Stilled Lives: Fotografier från folk mordet i Kambodja*. Phnom Penh, 2004.
- 14 För fyraårsplanens text, se »The Party's Four Year Plan to Build Socialism in All Fields« i David Chandler, Ben Kiernan och Chanthou Boua (red. och övers.) *Pol Pot Plans the Future: Confidential Leadership Documents from Democratic Kampuchea, 1976-1977*. New Haven, 1988, s. 45-119.
- 15 »Preliminary Explanation Before Reading the Plan, by the Party Secretary« i Chandler, Kiernan och Boua, *Pol Pot Plans*. 120-162. Pol Pot avslutade talet med att säga (s. 162): »Vi kan genomföra den så länge vi

tror på partiet, tror på folket och så länge vi älskar nationen. Vi vill ha oberoende för vi har varit slavar under andra länge nu. Men oberoende kräver en stor personlig arbetsinsats«.

- 16 För mer om krisen i september 1977, se Chandler, Brother Number One, s. 122-123.
- 17 För mer information om S-21, se David Chandler, Voices from S-21: Terror and History in Pol Pot's Secret Prison (Berkeley and Los Angeles, 1999) samt Anthony Barnett, Ben Kiernan och Chanthou Boua, »Bureaucracy of Death« New Statesman, 2 maj 1980, s. 668-76.
- 18 Anthony Barnett, »Democratic Kampuchea: A Highly Centralized Dictatorship« i Chandler and Kiernan, Revolution and its Aftermath s. 212-229 på s. 224.
- 19 För föredragstexten, se Chandler, Kiernan och Boua, Pol Pot Plans, s. 182-212. För en analys, se David Chandler, »Revolution in Full Spate« i Chandler, Facing the Cambodian Past: Selected Essays, 1971-1994, Chiangmai 1995, s. 255-275. Denna essä skrevs 1982.
- 20 Mer om »förfrämligande«, se Alexander Laban Hinton, Why Did They Kill? Cambodia in the Shadow of Genocide. Berkeley och Los Angeles, 2005 s. 211-251.

DEMOKRATISKA KAMPUCHEA KONFRONTERAR VIETNAM

I slutet av år 1976 var angkar oroliga för Vietnams avsikter. Överläggningarna år 1975 mellan DK och Vietnam om oavgjorda gränsfrågor hade brutit samman och Pol Pot och hans motpart Le Duan tålde inte varandra. Dessutom följde DK medvetet en kinesisk revolutionär modell, medan Vietnams revolution var mer försiktig och mer byråkratisk. Under åren 1975–1976 utbröt emellanåt mindre sammandrabbningar mellan de två länderna längs gränsen. Dessa konflikter kan eventuellt hänföras till en skjutglad nervositet på båda sidor. De blev ganska snart betydligt mindre frekventa.

I mitten av år 1977 gick dock röda khmertrupper vid flera tillfällen över gränsen till Vietnam och massakrerade hundratals civila. Dessa räder skedde på nätterna och mördarna hade ingen aning om vilka deras offer var. Som en grym ironi var många av de som dödades medlemmar av den vietnamesiska khmerminoritet som DK i sin propaganda hade lovat att »befria« från vietnamesiskt styre. Det är osäkert om alla anfall hade fått uttryckligt godkännande från ledarna för DK. Vissa av dem utfördes förmodligen för att particentret inte skulle tro att förövarna, som levde i landets östra delar, var provietnamesiska. Eftersom ingen av dem som var inblandade i räderna någonsin straffades får man anta att de hade angkars gillande.

Innan de diplomatiska förbindelserna mellan de två länderna bröt samman i januari 1978 offentliggjorde inget av länderna anfallen. CPK tycks ha trott att dess konfrontationer hade tyst stöd från de kinesiska myndigheterna som såg Vietnam som allierat med Sovjetunionen. Kina försåg DK med alltmer krigsmateriel som motsvarade, eller rentav överträffade, Sovjets militära hjälp till Vietnam. Vietnameserna å sin sida hoppades förmodligen att mer rationella provietnamesiska element i DK (som de inte lyckades identifiera exakt) skulle kunna övertala Pol Pot och hans kolleger att avbryta attackerna och komma tillbaka till förhandlingsbordet. Med facit i hand är det uppenbart att sådana provietnamesiska element inte existerade, eller om de gjorde det, att de aldrig försökte berätta öppet om det eller avråda Pol Pot från att fortsätta kriget.

Kineserna hade alltid beundrat DK:s »oberoende« attityd till Vietnam och underförstått mot Sovjetunionen, men de ville också att CPK skulle komma ut öppet som ett legitimt

marxist-leninistiskt parti och som en medlem i det antisovjetiska blocket. I slutet av september 1977, strax före Pol Pots statsbesök i Kina, höll han ett fem timmar långt tal som svar på dessa påtryckningar. Pol Pot visste att talet var tillgängligt för utländska övervakningssystem när det hade gått ut i radiosändningar från Phnom Penh.²¹

Talet gav en detaljerad redogörelse för Kambodja utifrån ett marxistiskt perspektiv. Det svepte förbi de internationella dimensionerna av kommuniströrelsen och marxismens förment vetenskapliga fundament och hävdade att målet för Kambodjas nationella historia och dess främsta landvinning var CPK:s egenhändiga seger i april 1975. Pol Pot fokuserade på perioden mellan åren 1960 och 1975, det vill säga de år då han hade suttit i partiets centralkommitté och hade styrt CPK mot segern. Denna del av talet tjänade som ett försvar för Pol Pots sätt att leda partiet – även om hans namn aldrig nämndes.

I sitt tal hävdade han att DK:s politik och metoder var ett kalkylerat, korrekt svar på externa och interna påtryckningar och även en reaktion på vad Pol Pot och hans kolleger ansåg var historiens lagar eller, som man ibland säger, historiens hjul.²²

Pol Pot avslutade talet med att förklara att »en handfull avskyvärda reaktionära element« underminerade det kambodjanska samhället. Dessa uppgick till »två procent« av befolkningen, kanske 140 000 män och kvinnor, ungefär hälften av det antal som avrättats av politiska skäl under DK. Pol Pot hävdade också, absurt nog, att levnadsstandarden hade stigit för »95 procent« av befolkningen sedan år 1975.

En del av talet var uppenbarligen menat att försäkra CPK-medlemmar om riktigheten i revolutionen och Pol Pots ledarskap. Andra delar var för utländska öron (kanske i synnerhet i Kina) och ytterligare andra var förtäckta hot mot ej namngivna khmang.

Även om han inte nämnde Vietnam borde Pol Pot ha känt till att DK:s trupper två dagar tidigare hade trängt fyra kilometer in i Vietnams Tay Ninh-provins, där de hade mördat hundratals civila. Intrången syftade förmodligen till att få Vietnam ur balans och att visa DK:s militära skicklighet för Kina, med vilka Pol Pot stod i begrepp att diskutera säkerhetsfrågor.

När talet sändes i radion den 28 september hade Pol Pot redan varit i Beijing i två dagar. Detta var första gången han framträdde offentligt. Flera forskare har också noterat att han var i Beijing i april 1970, men vid det tillfället framträdde han inte offentligt. Vid besöket år 1977 hoppades Pol Pot på ökat kinesiskt militärt stöd i sin egenskap av ledare för ett erkänt kommunistparti, allierat med Kina. Tyvärr, ur hans synvinkel,

tyckte han att deras reaktion på hans häftiga utfall mot Vietnam (som han uttryckt privat) var tvetydig och närmast halvhjärtad. Pol Pot återvände hem utan det förbehållslösa stöd – kanske i form av kinesiska »frivilliga« – som han hade behov av.²³

De kinesiska ledarna å sin sida hoppades att Vietnam och Kambodja skulle kunna lösa sina meningsskiljaktigheter utan att starta ett fullskaligt krig. Vietnam ville undvika en total konflikt, även om de plågades av anfällen över gränsen. DK, å andra sidan, var stridslystna. Det verkar troligt att Pol Pot hoppades på att dra in kineserna i kriget, med det är också uppenbart att själva kriget var rena självmordet ur alla perspektiv.

Lönlösa förhandlingar

Förhandlingar mellan de två stridande parterna uppmuntrades av Kina, men ledde ingenstans. I mitten av december 1977 stormade 50 000 vietnamesiska soldater, däribland pansar- och artillerienheter, in i östra Kambodja och lämnade tusentals döda och sårade efter sig. Anfallet syftade till att visa vilket motstånd vietnameserna kunde uppbåda om DK:s sabelskramlande politik och gränsattacker fortsatte. På två veckor fick attackerna ingen publicitet från någondera sidan, men den 31 december bröt DK de diplomatiska förbindelserna med Vietnam och angav Vietnams aggressiva uppträdande som skäl. Sex dagar senare drog Vietnam tillbaka sina styrkor i god ordning och tog med sig tusentals civila fångar, av vilka många förmodligen gärna lämnade DK. DK:s ledare feltolkade tillbakadragandet som en kambodjansk seger och utgick ifrån att deras offentliggörande av attacken skulle dra till sig utbrett internationellt stöd. Så blev det dock inte, förmodligen för att världen utanför nu visste något, om än inte mycket, om de ohyggligheter som DK fortsatte att utsätta sitt folk för.

Under tiden samlade Pol Pot militärbefälhavarna från regionen där den vietnamesiska invasionen hade skett, gratulerade dem till deras »seger« och lät i hemlighet avrätta dem. Morden följdes av en brutal utrensning i landets östra delar, i enlighet med ett slagord i DK om människor med »kambodjanska kroppar och vietnamesiska huvuden«. De »fiender« som i tusental fördes till S-21 under år 1978 var till övervägande del från öst och anklagades för maskopi med Vietnam. I april 1978 fördes så många människor till fängelset att de lastbilar som transporterade dem måste avvisas. Säkerligen avrättades fångarna ändå, utan fotografering eller förhör. Utrensningarna spred sig också till att omfatta civila i öster, där tusentals människor avrättades summariskt eller tvångsflyttades från gränstrakterna.²⁴

I januari 1978 nämnde Pol Pot »flammande nationellt hat och klasshat« som användbara vapen i konflikten. Han talade också om strider för att bevara den kambodjanska »rasen«: När tiden började rinna ut för DK slutade dess ledare att använda marxist-leninistisk retorik och utnyttjade istället nationalistiska slagord och en allmän, räddhågad xenofobi för att åter samlas befolkningen.

Med tanke på diskrepansen mellan vad Pol Pot måste ha vetat om de två länderna när det gäller relativ styrka, resurser och militärhistoria och vad han hoppades åstadkomma, är det rimligt att fråga sig om DK:s ledare kollektivt hade tappat all rationell analysförmåga. Det verkar inte finnas någon annan förklaring till detta hårresande avsnitt ur en radiosändning från Phnom Penh i maj 1978: »När det gäller antal måste var och en av oss döda 30 vietnameser ... det vill säga, vi förlorar en mot trettio. Vi behöver därför två miljoner soldater på 60 miljoner vietnameser. *Av det skälet* (betoningen tillagd) bör två miljoner [DK]-soldater vara mer än nog för att bekämpa vietnameserna, för Vietnam har bara 50 miljoner invånare. Vi behöver inte åtta miljoner människor [dvs. DK:s uppskattade folkmängd]. Vi behöver endast två miljoner soldater för att krossa 50 miljoner vietnameser, och vi skulle ändå ha två miljoner människor kvar«. ²⁵

Folkmord?

Som Ben Kiernan har hävdats är detta stycke, uttalat under krigsliknande förhållanden, en tydlig indikation på att folkmord var avsikten. ²⁶ Om det provokativa avsnittet retroaktivt gällde regimen från dess begynnelse är inte lika tydligt. Både DK och Vietnam krigade av inhemska skäl men det fanns ett vidare perspektiv. Konflikten var också relaterad till frågan om huruvida Kina eller Sovjetunionen med sina respektive allierade var marxism-leninismens rättmätiga arvtagare, och därför »ägare« till den globala kommunistiska rörelsen och historiens lagar. Det var inte första gången som Vietnam och Kambodja var bricker i stormakters spel när de ägnade sig åt sina egna nationella intressen.

Vid mitten av år 1978 genomförde vietnamesiska stridsflygplan trettio flygattacker om dagen över DK och besköt och bombade trupper. DK hade inget operativt flyg. I april 1978 resulterade ett veckolångt DK-anfall på den vietnamesiska orten Ba Chuc i över 3 000 döda och sårade. Tragiskt nog var många av offren etniska khmerer. Anfallet gavs stor publicitet av Vietnam som började anklaga »klicker« med Pol Pot och Ieng Sary för folkmord – en anklagelse som passade

väl med »fascist«-etiketten som Vietnam ville sätta på sin vilsegångna kommunistiska granne. Andra vietnamesiska uttalanden beklagade DK:s »bigotta nationalism« och dess »medeltida bondska tänkande«. Vid halvårsskiftet uppmanade vietnamesiska radiosändningar, på språket khmer, det kambodjanska folket att resa sig och stötta DK.

Samtidigt som angkar höll fast vid sin bitska, kompromisslösa hållning och hoppades att ett mirakel skulle ske så började Vietnam utarbeta en långsiktig politisk lösning på det kambodjanska »problemet«. Denna inbegrep att skapa en befrielsearmé av människor som de hade fört ut ur Kambodja, liksom av flyktingar från DK. När tiden var mogen skulle denna armé operera bakom en sköld av vietnamesiska huvudstyrkor. Vietnameserna hoppades också att de skulle kunna placera några från CPK-kadern på myndighetspositioner i ett befriat, provietnamesiskt Kambodja. En av de utvalda var 25-åriga Hun Sen, en ung militärofficer som hade hoppat av år 1977, flera månader tidigare än de flesta. Ett år senare, efter »befrielsen« av DK, blev han världens yngsta utrikesminister. Andra avhoppare – alla från den östra zonen – som skulle få långa och blomstrande karriärer i det postrevolutionära Kambodja var Chea Sim, Heng Samrin och Sar Kheng.

Demokratiska Kampuchea öppnar sig något

Det finns inga belägg för att DK:s ledare var medvetna om de vietnamesiska planerna. Istället var deras reaktion på den försämrade situationen att fortsätta strida men också att »öppna sig«, knyta nya vänskapsband och välkomna positivt inställda utländska besökare. Internt satte DK igång några blygsamma reformer som syftade till att skapa större folkligt stöd.

Sammantaget var dessa åtgärder otillräckliga och kom för sent. Men att det talades om kompromisser och reformer, okända fenomen under tidigare år, tyder på att åtminstone några av DK:s ledare (förmodligen inte Pol Pot) var medvetna om att det var riskabelt att strida mot Vietnam utan att förbättra DK:s internationella anseende. Det krävde också mer stöd från det obehövade och belägrade kambodjanska folket, som inte längre kollektivt kunde betraktas som om det bestod av fiender och vänner. Istället var man nu tvungen att samla ihop Kambodjas män och kvinnor och arbeta för en nationell agenda.

Vid den här tiden strävade Pol Pot och hans kolleger efter att komma tillbaka in i den värld som de själva hade brutit sig ur år 1975. De ville ses både som revolutionära och som ansvarstagande världsmedborgare. Deras ansträngningar hade

begränsad framgång, förmodligen på grund av att regimen vid det laget hade fått så dåligt rykte. I maj 1978 kallade den amerikanska presidenten Jimmy Carter DK för »de som brutit mest mot de mänskliga rättigheterna, i hela världen«. Skriftliga bevis mot DK, som i stor utsträckning hade hämtats från flyktingar, hade lagts på hög hos FN-kommissionen för mänskliga rättigheter, som då var en relativt ineffektiv myndighet. Ieng Sary avfärdade bryskt mängderna av bevis i ett tvåsidigt uttalande som attackerade imperialismen och sa att DK:s popularitet, snarare än att sjunka, hade stigit avsevärt.

Trots och kanske delvis på grund av dessa påtryckningar på DK fick de år 1978 besök av diplomatiska delegationer. Två statschefer, Ne Win från Burma och Nicolae Ceausescu från Rumänien som lovade att upprätta diplomatiska förbindelser. Thailands utrikesminister besökte DK i februari och sa när han återvände hem att Phnom Penh verkade »normalt« – vad nu det betydde. Om den vietnamesiska invasionen inte hade ägt rum så skulle flera av dessa länder och i synnerhet Thailand säkerligen ha upprättat diplomatiska förbindelser med DK. Dessa nya vänner till regimen, som ironiskt nog fick sällskap av många av dess hätskaste kritiker, kom senare att stödja DK:s fortsatta medlemskap i FN efter DK:s fall – den enda exilregering som blivit hedrad på ett liknande sätt.

Ett jugoslaviskt tv-team besökte DK under tio dagar i mars 1978. De filmade arbetsplatser, fabriker och kollektivjordbruk och intervjuade Pol Pot som gav dem en optimistisk bedömning av läget och lätt friserade grunddrag av sin livshistoria. Pol Pot berättade också för filmteamet att »vi vill göra oss av med alla spår av det förgångna« i revolutionen i DK.²⁷ En i teamet berättade senare att Pol Pot var den enda leende person som de hade sett under alla tio dagar. En av Pol Pots tidigare studenter, som då var taxichaufför i Paris, kände igen sin före detta lärare när han såg den jugoslaviska filmen och skrev en insiktsfull biografi om honom för *Le Monde Diplomatique*.²⁸

Tre månader senare förklarade Pol Pot att DK:s linje var att »öka antalet vänner och samtidigt minska antalet fiender«. Som en del av reaktionerna på denna nya politik kom delegationer från flera vänligt sinnade marxist-leninistiska partier på ceremoniella besök i DK. När de kom hem igen skrev de glödande rapporter om vad de fått se. Dessa välvilliga besökare fick felaktigt DK:s ledare att tro att den kambodjanska revolutionen hade ett stort stöd utanför maktstrukturerna i det så kallade imperialistlägret. Pol Pot skrev att sådana grupper »står på revolutionens sida ... de är entusiastiska och glada över vår revolution«.

Den delegation som fick det bästa mottagandet, verkar det som, var den grupp på fyra personer från Sverige som besökte DK under två veckor i augusti 1978. I gruppen ingick den välkända författaren Jan Myrdal.²⁹ Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea, som hade över femhundra medlemmar, växte fram ur en större organisation som hade stöttat den antiamerikanska kampen i Vietnam. Delegationen besökte flera provinser och bjöds vid ett tillfälle på middag med »fisk, ostron och kyckling« tillsammans med Pol Pot och Ieng Sary. Svenskarna talade franska med DK:s fransktalande ledare, som svarade på khmer. En av delegaterna, Hedda Ekerwald, minns Ieng Sary som charmerande, medan Pol Pot föreföll henne som »en organisationsman«. Delegationens rapporter från besöket omfattade allt från Myrdals odelade, aldrig vacklande entusiasm till mer nyanserade reaktioner från de andra medlemmarna.³⁰ En av medlemmarna i gruppen, Gunnar Bergström, har till och med gått ut offentligt och sagt att de hade fel i sin positiva bedömning av DK.

Samtidigt som alla delegationer var frikostiga med beröm hade medlemmarna ibland uppriktiga diskussioner med DK:s ledare som ingen räknade med skulle publiceras. En sådan diskussion hölls i juli 1978 mellan Nuon Chea, »Broder nummer två« i DK och representanter från Danmarks kommunistiska arbetarparti. Som svar på en fråga om striderna med Vietnam påstod Nuon Chea att CIA och Vietnam samarbetade för att störta DK. »Eftersom USA inte kunde komma«, sa han, »var de tvungna att förlita sig på Vietnam. Vietnameserna gör ingen skillnad när de väljer agenter«. Efter att ha slagit fast att det som oroade CPK mest var dess »interna fiender« sa Nuon Chea att CPK:s »ledningsapparat måste försvaras till varje pris. Om vi förlorar medlemmar men bevarar ledarskapet kan vi fortsätta att vinna segrar. Att förlora [en ledande kommunist] är en stor förlust«. Trogen sina ord blev Nuon Chea kvar som »Broder nummer två« i ytterligare tjugo år.³¹

Två amerikanska journalister, Elizabeth Becker och Richard Dudman, och den skotska universitetsläraren Malcolm Caldwell besökte DK under två veckor i december 1978 – de första tänkbara fientliga journalister som släpptes in i DK. Becker och Dudman hade arbetat i Kambodja i början av 1970-talet och kunde jämföra vad de upplevde år 1978 med vad de hade sett tidigare. DK-tjänstemän trodde att de båda var CIA-agenter på heltid. Caldwell, som var skotsk nationalist, hade aldrig varit i Kambodja men var en entusiastisk anhängare till DK. När de tre intervjuade Pol Pot talade han i en timme, minns Becker »utan manuskript, utan några som helst anteckningar och byggde upp

argument mot Vietnam«. ³² Han berättade för sina besökare att Sovjetunionen planerade att ta över Sydostasien. Senare pratade han privat med Caldwell, som kom tillbaka till sina kolleger »förtjust« efter sitt samtal. Senare den natten blev emellertid Caldwell mördad under mystiska omständigheter – kanske av en oliktankande kadermedlem som ville misskreditera Pol Pot, men mer troligt av en vietnamesisk kommandoenhet, som Philip Short har hävdad. Becker och Dudman reste hem på julafton, en dag innan den vietnamesiska invasionen började. ³³

En annan sida av DK:s nya öppenhet år 1978 var att för en kort period föra in prins Sihanouk på scenen, genom att det hölls en middag för honom med en av Pol Pots underordnade, Khieu Samphan, som värd. Foton från middagen skickades runt världen som bevis på att prinsen levde och var vid god hälsa efter ett och ett halvt års nervpåfrestande men smärtfri husarrest. Kineserna tycks ha hoppats på att Sihanouk skulle få någon sorts roll i DK och Pol Pot tillät middagen endast efter påtryckningar från Beijing. Men det är uppenbart att han inte hade för avsikt att låta Sihanouk helt lämna husarresten förrän den inte längre hade någon betydelse.

DK initierade också en rad kosmetiska reformer år 1978 i syfte att minska människors umbäranden, modernisera DK och få ett större folkligt stöd för regimen. Exempel på sådana reformer var att ge »nya människor« fulla politiska rättigheter (vilka rättigheterna var definierades inte). Man försökte förbättra människors kost och genomföra planer på att ge alla fridagar då och då. I vissa delar av landet fick familjer återigen lov att laga mat själva och förbudet mot att bära färgglada kläder togs bort. Lågstadieskolor öppnades för första gången i många delar av landet och det fanns planer på att återinföra pengar, kanske så snart som år 1979. ³⁴

Överlevnads berättelser om DK:s sista år varierar. I vissa regioner upplevde människor märkbart lindrigare förhållanden. I andra områden skedde inga betydande förändringar och situationen förvärrades, förmodligen som ett resultat av tidigare och pågående utrensningar. Ändå var det betydligt färre fångar som kom till S-21 under de sista månaderna av år 1978, efter att utrensningarna i de östra delarna av landet hade mattats av. Om den vietnamesiska invasionen inte hade ägt rum så är det tänkbart att år 1979 skulle ha medfört fler kosmetiska reformer och en ännu större öppenhet för den omgivande världen. Hur länge DK hade kunnat hålla nere sin befolkning är förstås omöjligt att avgöra.

Slutet för Demokratiska Kampuchea

Då striderna intensifierades besökte Son Sen, Nuon Chea och Pol Pot efter varandra och i hemlighet Beijing under andra halvan av år 1978. Alltmer desperata reste de tillbaka med löften om fortsatt stöd men fick också höra att khmererna skulle få kämpa själva, utan några kinesiska »frivilliga«, trots att Pol Pot hade bett om det så sent som i november 1978, och kanske alltid hade hoppas på att få.

På juldagen trängde sig över 100 000 vietnamesiska soldater med stöd från luften in i Kambodja på flera ställen, i det som Benedict Anderson har kallat »det första storskaliga konventionella krig som utkämpats mellan två revolutionära regimer«. ³⁵ DK-styrkorna kämpade tappert och led stora förluster, men de blev utmanövrerade, var underlägsna och tvingades att retirera. På nyårsdagen 1979 kunde man i Phnom Penh höra ljudet från artilleriet, som fick fönstren att skallra i huset där Sihanouk och han fru levde i husarrest.

Tre dagar senare hade Sihanouk ett hjärtligt men märkligt möte med Pol Pot. Det var första gången de två möttes sedan år 1973. Sihanouk berömde Pol Pot och Pol Pot besvarade vänligheten i ord som uteslutande används när man tilltalar kungligheter. Prinsen blev smickrad av Pol Ports artighet och imponerad av hans karisma. Han gick med på att flyga till New York för att berätta för FN:s generalförsamling om den vietnamesiska invasionens fasor. Sihanouk flögs ut ur landet två dagar senare. ³⁶

Denna vänskapliga, manipulativa gest, liksom allt annat som DK gjorde, kom för sent. Slutet kom den 7 januari 1979 när vietnamesiska trupper gick in i Phnom Penh, på årsdagen av sitt välordnade tillbakadragande från DK. Pol Pot och hans kolleger hade redan flytt. Huvudstaden var övergiven och bjöd inget motstånd. I skarp kontrast mot den 17 april 1975 kantades gatorna inte av förväntansfulla folkmassor. En fruktansvärd epok var över och en ny era tog vid.

NOTER

- 21 Pol Pot, »Long Live the Seventeenth Anniversary of the Communist Party of Kampuchea«, översatt i FBIS Daily Reports, 2 oktober 1977.
- 22 För mer om DK:s syn på historiens hjul, se Henri Locard (red), Pol Pots Little Red Book: the Sayings of Angkar, Chiangmai 2004, s. 211–213. Under DK tycks historiens hjul ha upplevts som en ångvält – vilket uttrycks i ett ordspråk som »Historiens hjul snurrar obevekligt och krossar alla som inte kan hänga med«.

- 23 Se vidare Short, Pol Pot, s. 375 f. Short arbetade vid den här tiden i Beijing som BBC-korrespondent.
- 24 Se Ben Kiernan, »Wild Chickens, Farm Chickens and Cormorants: Kampuchea's Eastern Zone Under Pol Pot« i Chandler and Kiernan, Revolution and its Aftermath, s. 136–211 och Michael Vickery, Cambodia 1975–1982, Boston, 1983, s. 194-196.
- 25 Citerat i Short, Pol Pot, s. 387.
- 26 Ben Kiernan, Blood and Soil: a World History of Genocide and Extermination. New Haven, 2008, s. 541.
- 27 Se Slavko Stanic, »Kampuchea - Socialism without a Model« Socialist Thought and Practice, (1984) s. 67–84.
- 28 Soth Polin, »La diabolique douceur de Pol Pot« Le Monde Diplomatique 18 maj 1980.
- 29 De flesta delegationer stannade mindre än en vecka och det var inte många som Pol Pot gav en fest för. Min beskrivning av besöket är huvudsakligen hämtad från anteckningar som Peter Fröberg Idling varit vänlig nog att ge mig, från korta samtal med två medlemmar i delegationen, Hedda Ekerwald och Gunnar Bergström, som jag träffade i Stockholm i mars 2008. Jag är också tacksam mot Bosse Lindquist för den engelska översättningen av hans insiktsfulla radiodokumentär »Tystnaden om Phnom Penh«, som först sändes år 1999. I programmet beskrivs ingående Sveriges (officiella och inofficiella) relationer med DK.
- 30 Se Erika Kinetz, »Pol Pots' Former Dinner Guest Admit's to Lapse in Judgement« Cambodia Daily i Månadens historia, november 2007, en artikel som bygger på en telefonintervju med Gunnar Bergström. Se även det nedskrivna manuskriptet för »Tystnaden om Phnom Penh« s. 21-22.
- 31 Uttalande från CPK till Danmarks kommunistiska arbetarparti, Journal of Communist Studies 3/1 (mars 1987) s. 8–30.
- 32 Elizabeth Becker, When the War Was Over. New Haven, 1986, s. 433.
- 33 Mer om Caldwell's död, se Short, Pol Pot, s. 394-395. Pol Pot berättade år 1990 för en kollega att han trodde att Dudman, som han antogs var CIA-agent, hade mördat Caldwell.
- 34 Short, Pol Pot, s. 383.
- 35 Se Benedict Anderson, Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. 2:a utgåvan London, 1991, s. 1. Anderson erkände i första utgåvan (1983) att han kände sig tvungen att skriva denna inflytelserika bok på grund av sin förvirring över kriget mellan Kambodja och Vietnam, en förvirring som kom sig av hans oförmåga eller ovillighet att vid den tiden inse att nationalistiska kambodjanska intressen och vietnamesiska strategiska prioriteringar hade övertrumpat socialistisk solidaritet.
- 36 Norodom Sihanouk, Prisonnier des Khmers Rouges. Paris 1986, s. 316 f. I slutet av 1980-talet sa Sihanouk vid en social tillställning i Frankrike: »Det finns två karismatiska personer i Kambodja, Pol Pot och jag«. (Philippe Devillers, personlig kommunikation).

RÖDA KHMERERNAS UTVECKLING

Sett i backspegeln har röda khmerernas utveckling mellan åren 1951 och 1979 alla ingredienser som ingår i en tragisk berättelse, trots och kanske på grund av befolkningens fasansfulla lidande som beledsagade partiets tid vid makten. Men på grund av omfattningen av de ohyggligheter som utspelade sig är det svårt att skriva om epoken på ett distanserat, intellektuellt sätt. CPK:s historia är full av händelser där man frestas säga, »om bara inte det här hade hänt så hade kanske inte det där hänt« eller tillfällen då man skulle vilja att aktörerna stannade upp, tog ett steg tillbaka och försökte använda ett mått av självkänedom och behärskning. Emellertid kastade sig ledarna för DK, fulla av hybris, rakt in i en situation där allt runt omkring dem kollapsade. Till skillnad från tragediernas hjältar överlevde de flesta av dem.

Röda khmerernas ödesdrama utspelade sig både på en bred internationell arena och på den lilla kambodjanska scenen. De som bär ansvaret för de brott mot mänskligheten som begicks i DK:s namn är människorna som utförde dem och ledningen som lät det ske. Men de röda khmererna skulle aldrig ha kommit till makten utan kontakten med vietnameserna i det första och andra indokinesiska kriget och utan den ödeläggelse av Kambodja som khmerer och utländska makter gjorde sig skyldiga till mellan år 1970 och 1975. Vietnams, Kinas och USA:s opåkallade inblandning i kambodjanska angelägenheter i början av år 1970 underminerade och bidrog till att förstöra vad som annars har varit en relativt kompetent, rimligt demokratisk regim. Den var till och med från sin sämsta sida sannolikt mindre repressiv och mer pluralistisk än någon av de regimer som kom senare.

På en djupare nivå skulle de röda khmerernas revolution aldrig ha fått den draghjälp den fick av de fattigare segmenten i befolkningen, om det inte varit för de orättvisor och den fatalism som alltid hade kännetecknat det kambodjanska samhället. Klyftorna mellan rika och fattiga var vida och djupa och de ändrade sociala förhållandena var något som ingen ens hade kunnat föreställa sig.

John Marston har hävdats att DK var en framtidsinriktad regim med avsikt att modernisera samhället.³⁷ CPK försökte upplösa de hierarkiska strukturer som kännetecknade det kambodjanska samhället och som för eliten och för utländska

besökare gav landet mycket av dess sammanhang och »tidlösa« charm. De röda khmererna ville ta bort fatalistiska synsätt och föreställningar om karma från kambodjanernas tankevärld och ersätta dem med föreställningar som hörde samman med dialektisk materialism samt andlig och materiell utveckling. I deras plan fanns inget utrymme för individualism, inte heller för fritid, religion eller någon avvikande uppfattning.

Utan att stanna upp för att överväga konsekvenserna attackerade de personliga lojaliteter och familjevärden som gav mening och struktur åt livet för de flesta khmerer. De gjorde detta med mer våld än deras motsvarigheter hade gjort i Sovjetunionen, Vietnam eller Kina, där familjestrukturerna fick finnas kvar. Den mest samordnade attacken på familjevärdena kom i början av år 1977, när kollektiva måltider inrättades i hela DK. Många av de överlevande minns denna politik som den mest upprörande i DK, eftersom den hindrade människor från att laga och äta mat tillsammans med familjen.

CPK angrep också föreställningen att lärare, munkar och äldre förtjänade mer respekt än andra. Att de attackerade de rika och mäktiga fick förmodligen en del stöd, medan man troligtvis ogillade angreppen på buddhism, privat egendom, pengar och offentlig utbildning. Den oprövade idén att ständiga klasskrig, oupphörligt våld och förbehållslösa hatkampanjer skulle leda till ytterligare frigörelse, ännu större rättvisa och mer makt åt folket, blev säkert inte heller så väl mottagen eftersom den kändes främmande för de flesta khmerer. För de flesta observatörer såg CPK-programmet ut som ett krig utan slut. Slutligen måste tanken att det som hände aldrig hade hänt förut, enligt DK:s ledare, ha varit oroande för många människor över trettio. Men man frågade aldrig efter synpunkter utanför partiet.

Genom att betona de utländska eller inhemska faktorerna i berättelsen är det dock lätt att förbise hur inflätade i varandra de är. Detta gäller särskilt förhållandet mellan den kambodjanska rörelsen och Vietnam. Under hela 1950- och 1960-talen, som var de mest osäkra åren i den kambodjanska rörelsen, tog de röda khmererna emot vägledning och mentorskap från Vietnam och från människor som utbildats av vietnameserna, som Nuon Chea och Tou Samouth. På grund av avståndet mellan Kambodja och Nordvietnam kunde vietnameserna dock aldrig detaljstyra kambodjanerna och det verkar som om de var omedvetna om vad som sades i rörelsens övre skikt, i synnerhet efter Pol Pots besök i Kina år 1966.

Dessutom byggdes svåröverstigligen drag av förakt och aversion in i förhållandet från början eftersom Vietnam aldrig tog Kambodja på lika stort allvar som kambodjanerna gjorde.

Röda khmerrörelsens utveckling måste därför betraktas ur både nationella, internationella och ideologiska synvinklar. Den bör ses inom ramen för en framgångsrik antikolonial kamp, femton år i vildmarken, fem år av brutaliserande inbördeskrig och mindre än fyra år vid makten. Vid varje steg i historien utom det sista spelade Vietnam en avgörande och ofta dämpande roll. Efter år 1966 tycks dock de röda khmerernas ledare och miljontals beredvilliga, fientliga eller likgiltiga människor ha slagit in på en väg som var både mordisk och självmordsbenägen. Det som ledde dem dit var deras tvärsäkerhet, rädslan för att misslyckas, en paranoid inställning till samhället och en ohämmad stridslust mot Vietnam.

Innan jag diskuterar de olika reaktioner som de röda khmererna möttes av i världen utanför, och innan jag analyserar deras politik och uppträdande för att se hur väl regimen passar eller inte passar in i befintliga politiska kategorier, så ska jag avsluta med en kortfattad uppskattning av antalet dödsoffer som orsakades av eller kan spåras till regimen.

Det är omöjligt att fastställa hur många döda mellan april 1975 och januari 1979 som kan härledas till CPK:s politik eller dess anhängares gärningar eftersom ingen tillförlitlig statistik sammanställdes över dödsfallen under regimen. Genom att använda ett antal olika källor och demografiska tekniker har forskare under 1990-talet och senare angett antalet dödsfall som kan hänföras till regimen till mellan 1,5 och 2 miljoner människor, eller mellan en femtedel och en fjärdedel av landets befolkning. Till denna siffra ska läggas inbördeskrigets förluster, som inte heller fastställts exakt. Antalet döda i alla dessa konflikter var sannolikt minst 500 000, även om det saknas tillförlitlig statistik. Effekterna av de omfattande traumatiska upplevelser och den desorientering som orsakades av kriget och de långsiktiga effekterna av DK:s politik kommer aldrig att riktigt kunna fastställas.³⁸

Den ohyggliga statistik som vi inte får blunda för är att under de tjuugoåttio år då kambodjanerna dödade sina egna, eller då khmererna dog i strider mot vietnamesiska styrkor eller bombades av USA, så kan det totala antalet döda ha uppgått till över fyra miljoner människor. Detta är en demografisk katastrof som landet inte förrän på senare tid har börjat återhämta sig från.

Reaktioner på de röda khmererna

Även om utvecklingen av den röda khmerrörelsen inte påverkades av på vilka sätt rörelsen bedömdes av omvärlden så är dessa åsikter värda att diskutera. En effekt av rörelsen och

dess uppträdande blev att Kambodja vid slutet av Kalla kriget fick ett visst mått av global uppmärksamhet som kanske inte stod i proportion till landets relativa betydelse.

Före år 1970 fick Kambodja och dess radikala rörelse knappast någon uppmärksamhet i västerländsk press. Under Sihanouk fick journalister som skrev positivt om kungadömet lov att återvända, medan de som skrev kritiskt blev »svartlistade« och nekades visum. Engelsktalande journalister som besökte »fredens ö« på semester från Vietnamkriget under 1960-talet skrev, föga förvånande, inte mycket som skulle kunnat hindra dem från att komma tillbaka. Journalister som skrev på franska respekterade allmänt Sihanouks regler och porträtterade Kambodja som en charmerande avkrok, ledd av en översvallande, fransktalande prins vars antiamerikanism gav honom extra status.

När Sihanouk störtades och Vietnam-kriget spred sig in i Kambodja år 1970 hävdades visumrestriktionerna. Många av de engelsktalande reportrar som kom till Kambodja var emot Amerikas inblandning i Vietnam. De flesta av dessa män och kvinnor var unga, insiktsfulla, ambitiösa och idealistiska. Även om de inte kan kategoriseras som »vänsterorienterade« dröjde det inte länge förrän de började tro att de röda khmererna, som de knappast visste något om, skulle vara att föredra framför Khmerrepubliken. Som William Shawcross har beskrivit så skrev de unga vänsterorienterade »rörande, ofta ilska beskrivningar av USA:s politik och dess effekt på landet. De avskydde det som hände i Kambodja och ville att "Sihanouk-sidan" skulle vinna«. ³⁹ Många av dem hoppades på en nordvietnamesisk seger i Sydvietnam och förmodade att inget särskilt annorlunda skulle hända i Kambodja om de röda khmererna kom till makten.

De var också ledsna över massförstörelsen av landet. Sidney Schanberg i New York Times, bland andra, gav läsarna en träffsäker och samtidigt fruktansvärd bild av förhållandena i Phnom Penh och på krigsfronten, men samtidigt mycket sparsamt med tillförlitlig information om de ljusskygga röda khmererna.

Tre klarsynta redogörelser om röda khmererna kom ut år 1972. I februari levde en fransk journalist, Serge Thion, hos röda khmergerillan i tio dagar i en rebellzon som låg mindre än en timmes bilfärd från Phnom Penh. Han fick höra att Vietnam var betydelselöst för motståndet, att Sihanouk fortfarande var populär och att prinsens exilregering var en realitet snarare än en fasad. CPK-talesmannen, som talade franska, visste att dessa vilseledande synpunkter skulle tas väl emot i Frankrike, där Thions redogörelse publicerades i den ansedda tidningen Le Monde. Tidningen stod politiskt till vänster om mitten. ⁴⁰

Thion fick inte höra något om CPK men kände till Kambodja väl, ställde bra frågor och skrev övertygande att ett nytt revolutionärt politiskt språk hade trängt in i många människors medvetande. Efter årtal av försummelse och planlöst förtryck, skrev han, var många khmerer på landsbygden, i synnerhet unga människor, redo att överge det gamla samhället och starta på nytt. Till Thions förtjänst ska sägas att han var en av de första vänsterorienterade författare som senare erkände att oerhörda brott mot mänskliga rättigheter begicks i DK.

Den andra och den tredje redogörelsen skrevs av två kambodjanska lärare, Ith Sarin och Kuong Lumphon, som tillbringade nio månader som »kandidatmedlemmar« i CPK i samma område som Thion besökt tidigare under året. ⁴¹ Redogörelserna, som skrevs efter att männen hade återvänt till Phnom Penh är nyanserade, informativa och pessimistiska. (Det är möjligt, men inte sannolikt, att de båda var agenter för Khmerrepubliken.) Lärarna skrev att CPK var välorganiserat och väl ansett. De berömde det sparsamma och engagerade uppträdandet hos dess kader – karaktärsdrag som även Thion hade noterat. De fick ett fördelaktigt intryck av partiets stränghet, dess ädla principer och jämlikhetssträvanden – vilka samtliga egenskaper var en bristvara i Khmerrepubliken. De återvände till Phnom Penh bedrövade över CPK:s järnhand men på det hela taget positivt inställda till vad de hade upplevt. En av lärarna sa i ett tal år 1988, vid det laget som flykting i Kalifornien, att han ångrade den positiva tonen i sin redogörelse, men tillade »På den tiden trodde jag på en del av det som [de röda khmererna] sa till mig. Jag tyckte om renheten i deras idéer«. ⁴²

En lång officiell rapport skrevs år 1973 av en ung amerikansk officer i Vietnam, Kenneth Quinn. Och journalisten Donald Kirk skrev året därpå, 1974, en redogörelse för en massaker som de röda khmererna hade gjort sig skyldiga till i närheten av Udong. Båda dessa gav en antydning om det hämndlystna, gränslösa våld som skulle följa på de röda khmerernas seger. ⁴³ De flesta reportrar nöjde sig dock med att rapportera om Khmerrepublikens nedgång och fall och det medföljande sammanbrottet för USA:s makt och prestige i Sydostasien.

Flera västerländska journalister, däribland Schanberg, redogjorde för Phnom Penhs fall och för de första stadierna av evakueringen, men de hade inte möjlighet att under någon längre tid på plats bevaka massutvandringen. När de själva evakuerades två veckor senare var det en öde väg de lotsades ut på i riktning mot Thailand.

Under de månader som följde bröt DK sina relationer med större delen av världen. De enda nyheter som kom ut ur landet vid sidan av Radio Phnom Penhs sändningar kom från flyktingar som då och då tog sig över gränsen mot Thailand. I början trodde man inte på deras ofta ohyggliga historier.⁴⁴ Mot slutet av år 1975 hade dock tillräckligt många flyktingar blivit systematiskt intervjuade av journalister vid en tid då Thailand ville ha vänskapliga relationer med de röda khmererna och var därför obenägna att stödja eller dikta ihop historier om grymheter från Kambodja. Visserligen var få av flyktingarna vid den här tiden, som Ben Kiernan påpekade, »arbetarklass« (vad nu den frasen betyder i ett kambodjanskt sammanhang) och de kom till övervägande delen från nordväst.⁴⁵ De blev inte trodda för det de sa av utländska röda khmeranhängare. De flesta av berättelserna stämde dock överens, sinsemellan, och har stått sig under tidens gång.

Intervjuerna användes i stor omfattning i *Cambodia Year Zero*, en bok som gavs ut på franska i början av år 1977. Författaren François Ponchaud var en romersk-katolsk missionär som talade flytande khmer.⁴⁶ Från sin exil i Thailand hade Ponchaud övervakat DK:s radiosändningar och intervjuat hundratals flyktingar. Hans passionerade men sansade redogörelse dokumenterade de fasor som inträffade åren 1975 och 1976 och som ändå var relativt lindriga jämfört med vad som skulle komma. Hans bok underminerade det som skrivits av mindre välinformerade vänsterorienterade författare, som var ovilliga att acceptera att människor som hade besegrat USA kunde vara irrationella eller omänskliga. Ponchauds bok fick ta emot våldsamt kritik från skeptiker och från människor som stödde DK, bland annat i Sverige.

Från och med denna tidpunkt intog antikommunistiska författare en hållning som var extremt negativ mot DK, medan vänsteranhängare, som ibland vägrade att fatta brådstörtade beslut, menade att flyktingarnas redogörelser i sig var realistiska och att DK måste bedömas utifrån den drivkraft mot oberoende som var dominerande. Denna inställning hade den svenska ambassadören i Thailand, Jean-Christophe Öberg, som besökte DK mot slutet av år 1977.⁴⁷ En vänsterorienterad australisk universitetslärare, Gavan McCormack, skrev år 1979 hur »svårt och motbjudande« det var för honom och hans vänner att då, år 1979, fatta att de värsta redogörelserna om DK, som de hade avfärdat som amerikansk propaganda, i efterhand visat sig ligga nära sanningen.⁴⁸

Hellre fria än fälla

Under de tidiga stadierna av DK ville många västerländska intellektuella som kände till Kambodja hellre fria än fälla. Andra, som jag själv, intog en avvaktande hållning alltför länge innan vi accepterade nyheter som vi hade svårt att tro på. Det var inte så att vi tvivlade på människans förmåga till grymhet utan det berodde på hur vi hade romantiserat khmererna (och kanske revolutionsidén). För egen del fann jag det svårt att tro att de khmerer jag mindes, systematiskt kunde begå sådana grymheter. Jag läste Ponchauds bok, och andra i samma anda, och det gjorde att jag ändrade mig – år 1977.

Vid det laget hade en hel del uppgifter om de röda khmerernas brott mot mänskligheten kommit fram, men utländska regeringar var ovilliga att agera. USA, som led av »Vietnam-utmattning« ville inte gärna gå in i Sydostasien igen. Thailand och ASEAN-länderna, som ogärna ville gå emellan eller reta upp Kina, tonade ned vad de kände till om ohyggligheterna i DK. Humanitär hjälp, som otvivelaktigt skulle ha avvisats av DK, skulle också ha behövt passera genom Thailand och thailändarna som vid denna tid närmade sig Kina, skulle förmodligen inte ha stöttat biståndet. Slutligen, alla åtgärder som FN:s säkerhetsråd skulle kunna vidta hade med stor säkerhet fått ett sovjetiskt veto. FN:s rättssystem, av det slag som användes i Kambodja trettio år senare, fanns ännu inte. Även om kollektiv inaktivitet var på dagordningen åren 1977–1978 så tror jag att det var vid denna tidpunkt som fröet såddes till det kollektiva dåliga samvete som flera utländska makter kände, liksom till den samfälliga generositet som följde efter att regimen kollapsat och på ett än mer avgörande sätt på 1990-talet, när Kalla kriget var över.

Under 1978 ökade pressbevakningen av DK dramatiskt, baserad på ett stort antal flyktingrapporter och på nyheter som hade börjat komma från Vietnam om kambodjanska ohyggligheter. Som Jamie Metzl har påpekat så blev »en ökad användning av bildspråk från Förintelsen för att beskriva situationen« en ny trend i pressbevakningen av Kambodja strax innan den vietnamesiska invasionen började.⁴⁹ Detta var en utveckling som genljöd av den tidens vietnamesiska propaganda och av de överlevandes smärta. Den har gett eko i många vetenskapliga skrifter om DK sedan dess.

Jag tycker inte att termen folkmord är lämplig för att beskriva det som hände i Kambodja under DK. Folkmord, som Serge Thion har skrivit, är en politisk företeelse och ett mycket starkare ord än termen »brott mot mänskligheten«, som jag tycker är en mer korrekt beskrivning av de ohyggligheter

som DK gjorde sig skyldigt till. Det gäller även det som skedde tidigare under Maos regim i Kina eller utfördes av den indonesiska regeringen mot misstänkta kommunister åren 1965–1966, när uppemot en halv miljon politiska fångar avrättades utan rättegång.⁵⁰ Det är svårt att bevisa att DK-regimens uppsåt var folkmord (utom mot vietnameser), även om vissa minoritetsbefolkningar, i synnerhet det muslimska chamfolket, valdes ut och behandlades illa, särskilt med tanke på att så många cham överlevde och det stora flertalet av DK:s offer var etniska khmerer. Jean Lacoutures neologism »autogenocide«, som ville förmedla att landet föll offer för sig självt, gav inte mycket till förklaring.⁵¹ Istället skulle jag vilja hävda att DK var en äkta, oerfaren och överhettad kommunistregim som spårade ur i sin måttlösa jakt på verkliga och inbillade fiender och som i processen gjorde sig skyldig till massiva brott mot mänskligheten. Jämförelser med skräckväldet i Frankrike på sjuttonhundratalet och skådeprocesserna i Moskva på 1930-talet är mer övertygande, i alla fall för mig, än sådana som jämför DK:s ideologi och praxis med de som nazisterna, japanerna och andra fascistregimer företrädde.

Den vietnamesiska invasionen och de svåra förhållandena i Kambodja åren 1979 och 1980 skapade en flyktingvåg på över en halv miljon människor. Under dessa år samlade akademiker, regeringstjänstemän, frivilligarbetare och journalister ihop en enorm mängd handlingar med övervägande negativ information om DK. Faktasamlingen ökade exponentiellt med upptäckten och offentliggörandet av DK:s arkiv, undersökningar som gjordes av organisationer för mänskliga rättigheter och utgivningen av ett stort antal redogörelser från överlevande. Arkiven och mängden överlevande tydde på att förhållandena hade varierat inne i DK mellan olika tider och platser. Ändå gav de flesta av de publicerade överlevnadsrapporterna intrycket att en handfull onda förövare under tre år hade åstadkommit förödelse som drabbat miljontals oskyldiga människor. Denna tolkning var något som många läsare tilltalades av. Det var denna ståndpunkt som den Vietnamstödda regimen i Phnom Penh, Folkrepubliken Kampuchea (PRK) antog år 1979. De övergav den sedan i slutet av 1990-talet, efter att röda khmerrörelsen hade brutit samman och premiärminister Hun Sen uppmanat sina landsmän att »gräva en grop och begrava det förgångna«.⁵²

Utomståendes reaktioner på de röda khmererna måste ses i sitt sammanhang, med Kalla kriget och en svart-vit värld av idéer som anammats om revolutioner, klasskrig, USA och mänskliga rättigheter. Både människor som trodde att alla sociala revolutioner sedan den amerikanska revolutionen år

1776 var lovvärda, att USA:s politik alltid var felaktig, att klasstänkande var viktigt, eller att mänskliga rättigheter var en godhjärtad västerländsk uppfinning. Även de som tyckte motsatsen höll fast vid sin uppfattning om de röda khmererna tills den förfärliga sanningen om regimen nått en vändpunkt, som Malcolm Gladwell kallat »a tipping point«.⁵³ Nu tvingades de som hade stöttat DK till tystnad, ursäkter eller dementier. Tyvärr blev det som hade varit ett slagfält för anhängare, motståndare och skeptiker snabbt en arena där »Pol Pot hade begått folkmord« nästan på egen hand. Att döma regimen så förenklat snarare än att försöka förklara den lämnar flera frågor obesvarade. Varför fick rörelsen så mycket stöd i början, till exempel, och varför var det så lätt att mobilisera så mycket hat och våld? Varför fortsatte detta dödande i en så rasande takt?

Kan DK kategoriseras?

En sista fråga: Hur kan vi kategorisera DK? Det ska jag titta närmare på i återstoden av detta dokument. Jag har skrivit i andra sammanhang att DK var ett »kambodjanskt, kommunistiskt, importerat nittonhundratalsfenomen. Det var en unik blandning«.⁵⁴ Denna bedömning bildar utgångspunkten för följande diskussion. Det skulle vara fel att framhäva ett av dessa element på bekostnad av de övriga, det är viktigt att se dem som en sammanflätad enhet. Genom att undersöka dem som en helhet tror jag att vi kan komma fram till något slags analytisk insikt om de röda khmererna. Därmed inte sagt att andra argument inte kan vara mer övertygande, men för mig är det uppenbart att en bedömning som inte tar hänsyn till dessa fyra utmärkande drag hos rörelsen ur ett historiskt perspektiv skulle vara onyanserad. Jag tycker under alla omständigheter inte att det är särskilt upplysande att avfärda regimen som »ond«, »stalinistisk«, »folkmordsbenägen«, »maoistisk«, »chauvinistisk« eller »fascistisk« (med tanke på dessa termers polemiska historia). Det är en av mina utgångspunkter även om var och en av dessa termer i ett kambodjanskt perspektiv kan förklara en del, men inte mycket, av DK:s ideologi och praxis.

Om vi börjar med »kambodjansk« så har många av landets forskare och många kambodjaner själva en benägenhet att poängtera det unika och oförlikneliga med Kambodjas politik, kultur och institutioner. Mycket av denna tendens till självcentrering hos khmererna kan spåras till den koloniala tiden och till Kambodjas långa isolering från övriga världen. Det som kan kallas »unikhetsprojektet« var, som Penny Edwards har skrivit, ett gemensamt projekt för fransmännen och den

khmeriska eliten. Det kännetecknades av sentimentalitet och kanske cynism på båda sidor.⁵⁵ Fransmännen tonade ned likheterna mellan khmererna och vad de såg som expansionistisk och moderniserande thailändsk kultur, medan den khmeriska eliten var avvaktande mot Thailand och distanserade sig ännu kraftfullare från sin »indokinesiska« kollega i Vietnam. Franska författare ger ofta khmererna rollen som ständigt oskyldiga offer, obenägna att ta till våld och oförmögna att utforma sitt eget politiska öde. Kambodja behövde uppenbarligen skydd, för även om det en gång hade varit storslaget och krigiskt så hade det blivit oskuldsfullt och svagt. Landet behövde skyddas mot sina grannar, mot moderniteten och mot sig självt.

I början av 1960-talet var många khmerer snabba med att påpeka för mig att de var olika och överlägsna de gåtfulla, krigiska och mer kommersiellt inriktade vietnameserna.

Den vetenskapliga acceptansen av en Kambodja-centrerad inställning istället för en mer öppen, jämförande sådan speglar det sociala samspelet och begränsningarna i akademiskt liv och den nervösa beskyddarinstinkt som många forskare utvecklar kring sina områden och sin specialitet. När det gäller Kambodja sträckte sig beskyddarinstinkten i vissa fall till att acceptera kambodjanernas bild av sig själva som fromma, fredsälskande offer för fientliga krafter. Efter år 1979 fick lyckade man få andra att acceptera de mest polemiska vietnamesiska åsikterna om DK som trosartiklar. Inför fenomenet DK hade många av Kambodjas vänner, däribland jag, först svårt att tro att de människor som vi trodde var inåtblickande, osystematiska, fredsälskande khmerer kunde dras till något så »främmande« som marxism-leninismen eller att de som grupp kunde bli så våldsamma och så grymma.

I själva verket kan en timmes studium av basreliefen i det kambodjanska tempel från elvahundratalet som kallas Angkor Wat eller en noggrann genomläsning av den khmeriska artonhundratalsdikten Tum Taev avslöja en mångårig fascination för, nära bekantskap med och acceptans av omåttligt våld, ofta styrt uppifrån. Detta kan mycket väl ha spritt sig till det kollektiva khmeriska psyket, även om kopplingarna skulle vara svåra att bevisa.⁵⁶

Antropologen Alexander Hinton argumenterade i sin forskningsöversikt *Why Did They Kill?* för att det fanns en hel del som var speciellt »kambodjanskt« i DK-regimen och i ideologi och beteende hos dem som begått brott mot mänskligheten och som han intervjuade i samband med sin forskning.⁵⁷ Hintons ståndpunkt ger eko av François Ponchauds skrifter, men till skillnad från Ponchaud refererar han mindre till egen erfarenhet än till en lång rad jämförande antropologiska arbeten.

Hinton menar att vissa kulturella drag hos khmererna gjorde revolutionens anhängare predisponerade att ta till omåttligt våld och att villigt delta i det som i själva verket var ett terrorvälde. Han hänvisar till företeelser som »ansikte« och heder, en djupt rotad kultur av lydnad och auktoritetsvördnad samt en förkärlek för oproportionerlig hämnd som han tror är djupt rotad i khmerernas sätt att vara.

Hinton är ingen kulturell determinist. De utmärkande drag som han diskuterar finns i andra kulturer där statsstödda massmord ägt rum (ett något klumpigt uttryck som jag ändå föredrar framför »folk-mord« när det gäller khmererna). Samtidigt visar han att idéerna, dödandet och DK:s uttalanden hade sitt ursprung i ett kambodjanskt sammanhang, hämtade inspiration i kambodjansk kultur och till och med i delar av den buddhistiska läran i så hög grad, att det inte är rimligt att hävda att DK i grunden var en importerad avvikelse. Det fanns element i khmerernas kultur som gynnade CPK-programmet. Likaså fanns det djupt rotade aspekter i khmerernas samhälle som inte hade något samband med klasstänkande men som bidrog till att rörelsen blomstrade. Andra kulturella element motsatte sig förstas revolutionen och kunde hävda sig igen när den var över.

Våldet ett bekant mönster

Det oinskränkta våldet mot människor som vid en given tidpunkt ansågs vara statens fiender emanerade under DK delvis från den auktoritet som utgick från partiets innersta krets, precis som det hade varit med alla starka makthavare i Kambodjas tidigare historia. Samtidigt var det ett bekant mönster i andra revolutionära modeller. Under DK utnyttjade även regionala makthavare sina långtgående befogenheter med partitoppens välsignelse. Följaktligen är det omöjligt att avgöra dispyter om huruvida DK främst var en toppstyrd diktatur, som Anthony Barnett har skrivit, eller en diffus uppsättning regionala initiativ med tyst godkännande uppifrån eller utan godkännande, som Serge Thion och Michael Vickery menar. Det finns gott om bevis som pekar i båda riktningarna.⁵⁸

Som rörelse var de röda khmererna förstas aldrig varken helt kambodjansk, oförläpelig eller unik. Från början betraktade sig människorna i rörelsens inre krets som äkta marxist-leninister, vägleda av ett legitimt etablerat och internationellt erkänt kommunistparti. Bilder av Marx, Lenin och emellanåt Stalin prydde CPK:s möten och det internationella kommunistpartiets flagga hängde på en framträdande plats. Efter den 17 april

1975 erkändes DK dessutom globalt som en kommunistisk stat och välkomnades varmt av de delar av den internationella kommuniströrelsen som tog Kinas parti mot Sovjetunionen och mindre varmt, men ändå, av Vietnam. CPK var dock noga med att dölja dessa kopplingar och det var inte förrän efter Maos död år 1976 som Pol Pot erkände att DK faktiskt var en marxist-leninistisk stat. Det dröjde ytterligare ett år innan man erkände för utomstående att CPK fanns.

En del författare har tonat ned DK:s kommunistiska karaktär, kanske delvis för att förneka att det utbredda våldet i DK hade någonting med marxism-leninismen att göra. Sådana påståenden visade sig dock inte hålla, vare sig mot mängden uppenbart marxist-leninistiska dokument som har dykt upp från rörelsen eller mot den väldokumenterade historia med utrensningar och utomrättsligt våld, som har kännetecknat så många kommunistregimer, likt det som hände i DK. Dessa författare insåg inte heller att »riktiga« kommuniststater som Kina, Nordkorea och, före år 1978, Vietnam såg DK som en äkta kommuniststat vars (ej nämnda) oregellighet kanske kunde hänföras till barnsjukdomar. De internationalistiska aspekterna av kommuniströrelsen bröt också sambandet mellan Kambodjas överlevnad och utländskt skydd och bistånd, i själva verket ända sedan den koloniala epokens början. Det var lovvärt att CPK försökte bryta sig loss från dessa kvävande beroenden, men riskabelt att göra det under de förhållanden som rådde i april 1975, vilket CPK glatt ignorerade. Det var också minst sagt dumdrigt att utmana den mest erfarna och bäst utrustade stridsmakten i Sydostasien under åren 1977-1979.

Visst tog de marxist-leninistiska komponenterna hos de röda khmererna (som filtrerats genom andra länders revolutioner) upp mer intellektuellt utrymme före mitten av år 1976 än de gjorde efter att de systematiska utrensningarna av »fiender« hade börjat. Detta framgår av CPK:s dokumentära material. Vid den tidpunkten blev teoretiska diskussioner betydligt mindre viktiga. Ledarna prioriterade att hitta och tillintetgöra statens fiender, för att sitta kvar vid makten och för att rädda den kambodjanska »rasen«. Dessa syften blandades i CPK:s retorik med en bestående misstänksamhet mot amerikanska avsikter för Kambodja, som härstammade från partiets vietnamesiska mentorer på 1950-talet. CPK trodde att amerikanerna fortfarande var intresserade av att komma tillbaka när USA drog tillbaka sin militär från Sydostasien. På grund av splittringen mellan Kina och Sovjet lade man till KGB i denna USA-vietnamesiska »allians« och ibland trodde man att alla tre makterna samarbetade med en gemensam högprioriterad

målsättning att förgöra DK. I december 1977 sade Pol Pot: »Vi har kastat ut de internationella spionnätverken. De tre stora är amerikanska CIA, sovjetiska KGB och det nätverk som tillhör vietnameserna i området. Dessa spionnätverk har dolt sig inne i vårt parti, i vår armé och bland vårt folk i över tjugo år.«⁵⁹

CPK:s ledare trodde faktiskt att det var så viktigt för landets fiender att förstöra Kambodja att dessa makter hade lagt sina motsättningar åt sidan för att uppnå detta överordnade mål. En naturlig följd av denna tanke var att allt ont kom utifrån, likt en smittsam sjukdom. I sitt maratontal i september 1977 framställde Pol Pot CPK som ett konventionellt Kina-influert kommunistparti och skisserade det långa tidsperspektivet (longue durée) av Kambodjas historia på ett igenkännligt marxistiskt sätt. Under åren 1977 och 1978 slutade DK:s uttalanden att färgas av ett marxist-leninistiskt perspektiv (och underförstått av CPK:s långvariga förvecklingar med Vietnam) och antog en defensiv, rasistisk och nationalistisk ton. Under DK:s sista månader ersatte härresande nationalistiska slogans som talade om den kambodjanska »rasen« det strama och ofta outgrundliga marxist-leninistiska språk, som när det nådde ut till befolkningen hade översatts till språket khmer via vietnamesiska, där texterna i sin tur hade översatts från kinesiska och europeiska språk. I sina avslutande faser uttryckte DK farhågor över Kambodjas nationella och etniska överlevnad – knappast en marxist-leninistisk tanke.

Jag skulle vilja hävda att DK:s kommunistiska karaktär var lika stark i ledarnas tankar som den kambodjanska komponenten. Att jag säger att DK var ett »importerat« fenomen bygger på denna uppfattning, inte bara för att kommunismen kom till Kambodja utifrån, utan också för att jag med »importerat« menar de massiva och destruktiva utländska interventioner som Kambodja fick utstå under 1970-talet. Dessa interventioner, för att använda ett ytterst mildt ord, som var ett resultat av amerikanska och vietnamesiska prioriteringar i det andra indokinesiska kriget, bestod av invasioner av nord- och sydvietnamesiska och amerikanska styrkor samt av USA:s flygbombningar mellan år 1969 och 1973. Utan dessa importerade element, och mer specifikt utan fortsatt hjälp från de vietnamesiska kommunisterna under de två första åren av inbördeskriget, skulle de röda khmererna kanske aldrig ha kommit till makten. Utan det andra indokinesiska kriget – ett nästan otänkbart kontrafaktiskt resonemang – så kunde den kambodjanska kommuniströrelsen ha blivit en fotnot i Kambodjas politiska historia. Då kunde den ha blivit lik de så kallade »maoistiska« fraktioner som plågade europeiska och

latinamerikanska regimer vid denna tid och i vissa fall ända in på 1980-talet, Röda brigaderna och Sendero Luminoso, för att nämna några. Röda khmererna var de enda bland dessa till slut marginaliserade, superradikala rörelser som kom till makten i nationell skala.

Den kambodjanska revolutionen gynnades, liksom sina motsvarigheter i Sovjetunionen och Kina, i mycket hög grad av de splittringar och dolda förmåner som följde med ett krig som påtvingades landet utifrån – första världskriget i det ryska fallet och andra världskriget när det gällde Kina. Utan det importerade kriget är det uppenbart att de röda khmererna aldrig skulle ha kommit till makten.

Det finns två kännetecken hos röda khmerrörelsen som varken är »kommunistiska«, »kambodjanska« eller »importerade«. Det är rörelsens allt överskuggande ambition att verka i det fördolda och dess underlåtenhet att upprätta en personkult kring sin ledare, Pol Pot. Genom detta hoppades man troligen att minska uppmärksamheten på vad som hände i Kambodja och som kunde ge eko i omvärlden. Hemlighetsmakeriet gav också rörelsens ledare säkerhet. De trodde att den var en avgörande faktor i de röda khmerernas seger år 1975. Nuon Chea kallade denna förtegenhet »nödvändig« när han talade med den danska delegationen år 1978.

Efter att CPK kommit ut i offentligheten år 1977 är det förbryllande att de inte ville åstadkomma ens en minimal personkult. Det kan bero på svagheten för hemlighetsmakeri som diskuterats ovan, eller på Pol Pots egen konturlösa offentliga profil. Det är också möjligt att CPK-ledarna hade blivit desillusionerade av Sihanouks oförtröttliga narcissism och såg revolutionen som ett kollektivt projekt som inte var kopplat till någon enskild person. Anonymiteten var ledstjärnan för de röda khmerernas ledarskikt. Men när regimen väl hade kollapsat var dess efterträdare och de som överlevt snabba att sätta en stämpel på åren 1975-1979 som »Pol Pot perioden« och att fördöma »Pol Pots och Ieng Sarys folkmordsgäng«. ⁶⁰

Slutligen skulle jag vilja hävda att de röda khmererna var ett fenomen typiskt för slutet av nittonhundratalet. De hade rötter i Kalla krigets sista decennier. Dessa präglades av den sino-sovietiska splittringen och av de ofta våldsamma men allmänt ineffektiva radikala rörelser på andra håll i världen som liknade de röda khmererna i sina extrema åsikter, sin våldsbenägenhet och sitt inåtvända kollektiva tänkande. När de röda khmererna kom till makten hade Mao Zedong, idolen för många av dessa rörelser, inte mycket mer än ett år kvar att leva. Ett par år efter hans död hade drivkraften från hans sista år som

orsakat så mycket uppståndelse i radikala kretsar världen över börjat förändras och gå i riktning mot ekonomisk liberalisering och anpassning till västvärlden, åtminstone i Kina.

Det var otur för den kambodjanska revolutionära rörelsen att den hade en så kort historia och att den kom så sent, vid en tid då det som en gång antogs vara Sovjetunionens och Kinas höga ideal redan var på tillbakagång i dessa länder, och då radikala lösningar på nationella problem ansågs alltmer motbjudande utanför kommunistblocket. CPK:s ledare var kanske fascinerade av sina idéer om en ren och oberoende kambodjansk revolution, och uppenbarligen överväldigade av vad Timothy Carney har kallat deras »oväntade seger«. ⁶¹ De observerade inte utvecklingen på andra håll i världen som kunde ha fått dem att uppträda mer försiktigt eller vara mer samarbetsvilliga mot andra makter. Uppmuntran från Kina i den extrema radikalismens sista stadier fick CPK-ledarna att felaktigt tro att de var i samklang med historiens lagar och immuna mot militära förluster. De såg sig själva som kommunister av rent kambodjanskt snitt och ignorerade den osedvanligt våldsamma situationen på 1970-talet och Kalla kriget i vilket rörelsen kunde blomstra.

De röda khmerernas revolution och DK-regimen kom vid en tidpunkt när fragmenterade och ofta våldsamma radikala rörelser dök upp överallt i världen, delvis inspirerade av den kinesiska kulturrevolutionen. Dessa rörelser bestod i allmänhet av unga män och kvinnor som vredgades över tillståndet i världen. De hade börjat tro att en global socialistisk revolution inte bara var att föredra framför nuvarande förhållanden utan faktiskt höll på att inträffa. Gunnar Bergström besökte Kambodja år 1978 i en delegation som skickats dit av Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea. Han minns att »här trodde vi att vi hade ett land med ett totalt jämlikt samhälle utan några godsägare. Vi trodde att Pol Pots regim hade funnit lösningen på den tredje världens problem«. ⁶² Bergströms optimistiska uppfattning delades av tiotusentals människor över hela världen, innan sanningen om DK uppdagades, och vid en tid då Kina och Sovjetunionen bakom en retorisk fasad ironiskt nog började backa från sådana utopiska visioner.

De röda khmererna blomstrade med andra ord i en febrig politisk atmosfär som gav näring åt extremistiska rörelser (och extremt förtryck) i hela världen i slutet av 1970-talet. De föddes ur Indokinas antikoloniala kamp och hämtade näring i Kalla krigets antagonism (samt ur sitt eget missriktade självförtroende). De röda khmererna trodde att de hade kontroll över historiens hjul, som i själva verket, för att fortsätta metaforen, hade börjat rulla förbi dem i en annan, oförutsägbar riktning och lämnade

dem i marginalerna vid nittonhundralets slut. Under tiden hade kanske så många som två miljoner kambodjaner dött på mindre än fyra år, till ingen nytta och ofta under svåra lidanden.

NOTER

- 37 John Marston, »Democratic Kampuchea and the Idea of Modernity« i Judy Ledgerwood (red.) *Cambodia Emerges from the Past: Eight Essays*. De Kalb, IL, 2002, s. 38-59.
- 38 Se Patrick Heuveline, »Between One and Three Million; Toward the Demographic Reconstruction of a Decade of Cambodian History (1970–1979)« *Population Studies* 52 (1998) 49–65 samt även Marek Sliwinski, *La genocide Khmer rouge*. Paris, 1995.
- 39 William Shawcross, »Cambodia: some Perceptions of a Disaster« i Chandler och Kiernan, *Revolution and its Aftermath*, s. 231–257 på s. 236.
- 40 Serge Thion, »Cambodia 1972: within the Khmers Rouges« i Thion, *Watching Cambodia* Bangkok 1993, s. 1–29. Artiklarna publicerades ursprungligen i *Le Monde* i april 1972.
- 41 För en diskussion om dessa två redogörelser, se Chandler, *Tragedy*, s. 218–220.
- 42 *Ibid.*, s. 220. Författarens intervju med Ith Sarin, i Long Beach, Kalifornien, oktober 1988.
- 43 Donald Kirk, »Revolution and Political Violence in Cambodia, 1970–1974« i Joseph Zasloff och McAllister Brown (red.) *Communism in Indo-China: New Perspectives*. Lexington, 1986, s. 215–230, hämtat ur hans nyhetsrapporter, och Kenneth Quinn, »Political Change in Wartime« *Naval War College Review* 28 (våren 1976) s. 3–31. Quinn var USA:s ambassadör i Kambodja i mitten av 1990-talet.
- 44 Se Gareth Porter och George Hillenbrand, *Cambodia: Starvation and Revolution*. New York, 1976, en försvarsskrift för de första månaderna i DK.
- 45 Ben Kiernan, »Vietnam and the Governments and People of Kampuchea« *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 11/4 (oktober – december 1979) s. 19–25 på s. 19. Kiernan går vidare och skyller våldet i DK på »den chauvinistiska sektionen av den revolutionära rörelse som leddes av Pol Pot«.
- 46 François Ponchaud, *Cambodge Année Zero*. Paris, 1977.
- 47 Se Lindquist, »Tystnaden om Phnom Penh« där Öbergs åsikter sammanfattas.
- 48 Gavan McCormack, »The Kampuchean Revolution 1975–1978: the Problem of Knowing the Truth« *Journal of Contemporary Asia* 10 (1980) s. 75–118 på s. 116.
- 49 Jamie Metz, *Western Responses to Human Rights Abuses in Cambodia 1975–1980*. Oxford, 1996, s. 107.
- 50 Serge Thion, »Genocide as a Political Commodity« i Thion, *Watching Cambodia*, s. 163–185. Se också Helen Fein, »Revolutionary and Anti-revolutionary Genocides: a Comparison of State Murders in Democratic Kampuchea and Indonesia« *Comparative Studies in Society and History* Vol. 35, No. 4 (oktober 1993) s. 796-823.
- 51 Jean Lacouture, *Survive le peuple cambodgien*. Paris, 1978.

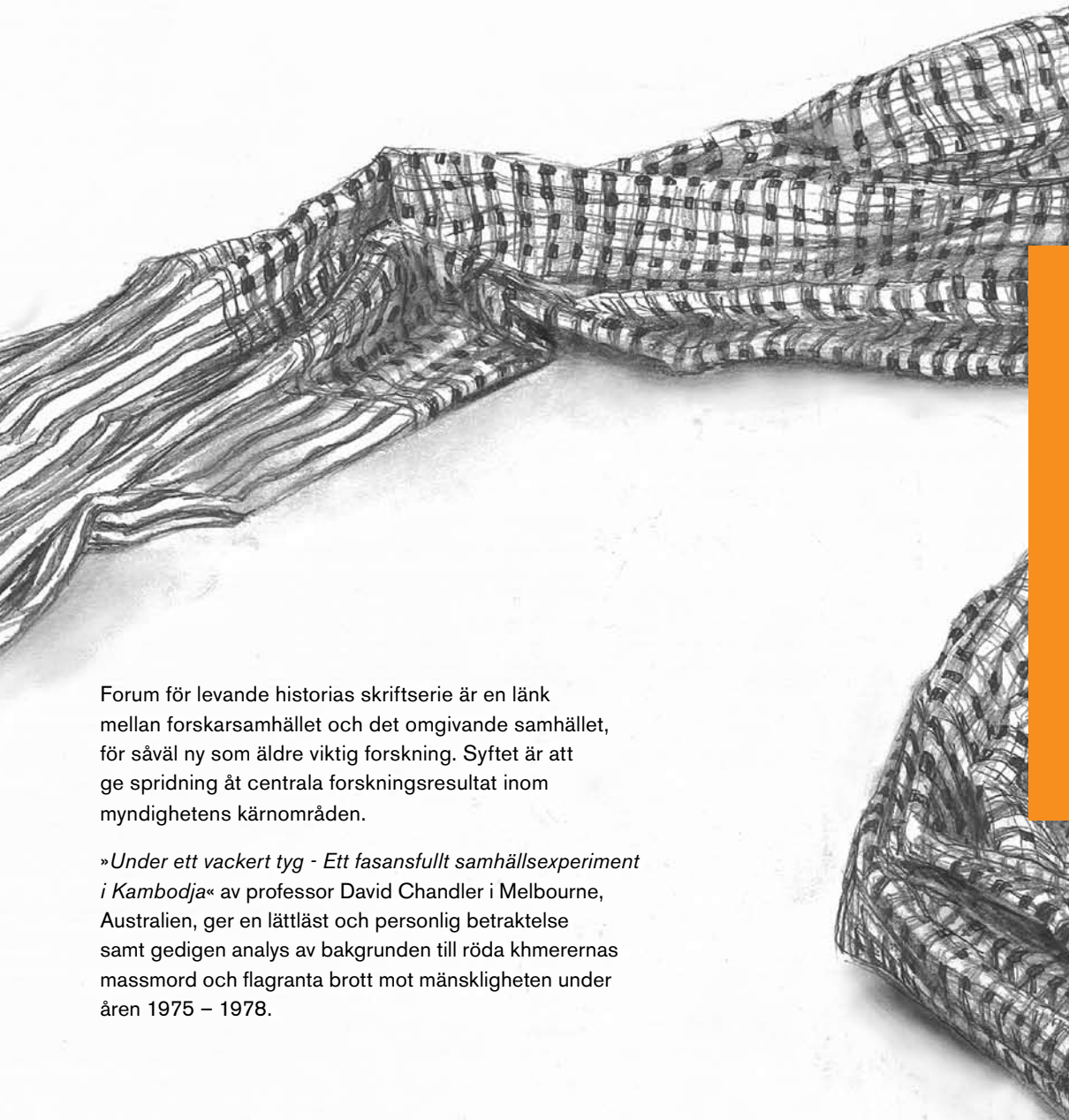
- 52 Seth Mydans, »Cambodian Leader Resists Punishing Top Khmer Rouge« *New York Times*, 29 december 1998.
- 53 Malcolm Gladwell, *The Tipping Point*. Boston, 2002.
- 54 David Chandler, *Voices from S-21*, s. 152.
- 55 Penny Edwards, *Cambodge: the Cultivation of a Nation*. Honolulu, 2008.
- 56 Alexander Hinton, »Songs at the Edge of Democratic Kampuchea« i Hansen och Ledgerwood, *At the Edge*, s. 71-92.
- 57 Hinton, *Why Did They Kill?*
- 58 Anthony Barnett, »Democratic Kampuchea« och Serge Thion, »The Cambodian Idea of Revolution« i Chandler och Kiernan, *Revolution and its Aftermath*, s. 212-229 och s. 10-33.
- 59 Citat från Chandler, *Voices from S-21*, s. 94.
- 60 Se Chandler, *Brother Number One*, s. 150 och Chandler, *Voices from S-21*, s. 40
- 61 Timothy Carney, »The Unexpected Victory« i Jackson, *Cambodia 1975-1978*, s. 13-36.
- 62 Erika Kinetz, »Pol Pot's Former Dinner Guest«.

សាលាខេត្តស្រោចស្រព

Bou Meng 1979 - 1980

រៀនការស្រោចស្រព ក្នុងឆ្នាំ ១៩៧៩

Forum för levande historias skriftserie är en länk mellan forskarsamhället och det omgivande samhället, för såväl ny som äldre viktig forskning. Syftet är att ge spridning åt centrala forskningsresultat inom myndighetens kärnområden.

»*Under ett vackert tyg - Ett fasansfullt samhällsexperiment i Kambodja*« av professor David Chandler i Melbourne, Australien, ger en lättläst och personlig betraktelse samt gedigen analys av bakgrunden till röda khmerernas massmord och flagranta brott mot mänskligheten under åren 1975 – 1978.

FORUM
FÖR
**LEVANDE
HISTORIA**

.....
*This booklet is
available in English at
www.levandehistoria.se*
.....